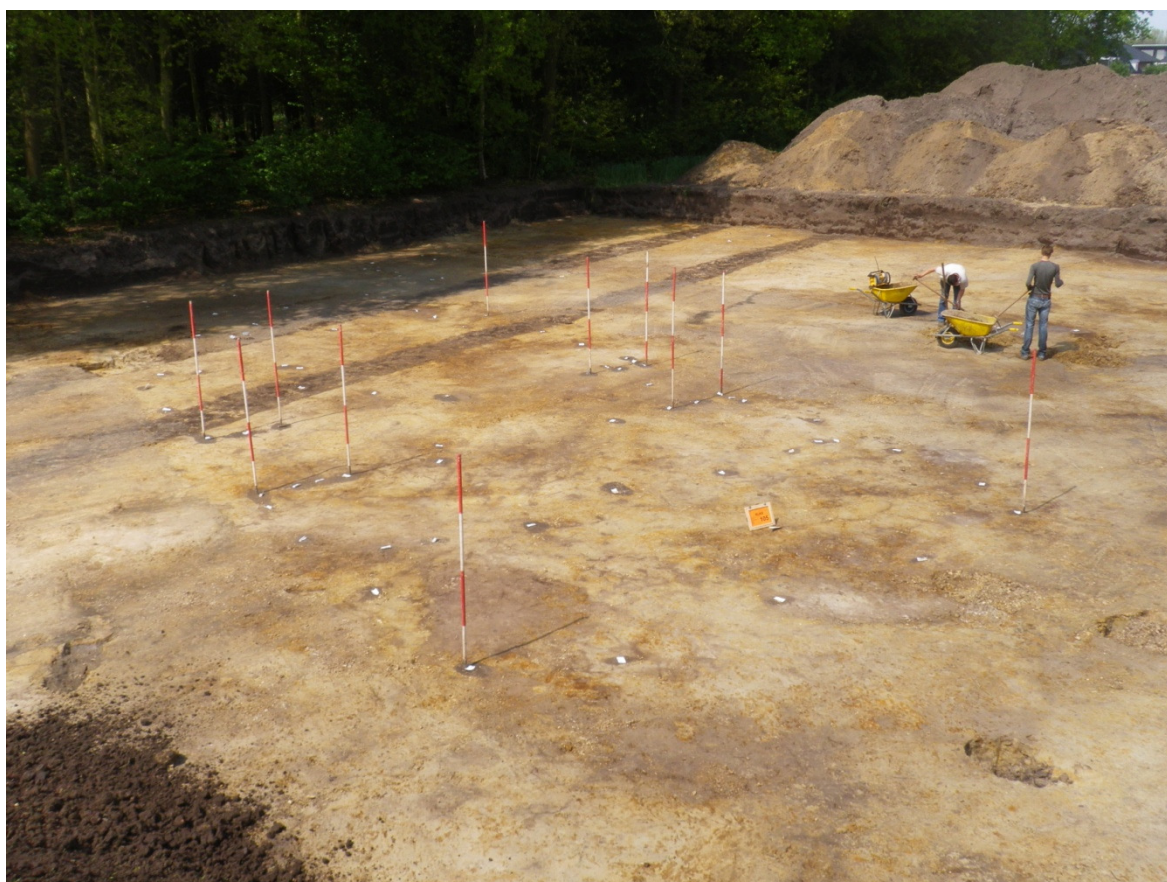

Proefsleuven met een doorstart naar een opgraving

Rijsbergen Zuid (Kerkakkerstraat) te Rijsbergen
gemeente Zundert

Opdrachtgever

Somnium Reaul Estate bv
Hoefstraat 8
4891 ZE Rijsbergen

Projectleider
drs. I. Hesseling

Status:

Definitief

Projectnummer

Synthegra Rapport S120327

Autorisatie
drs. J.S. Krist

Paraaf

Datum

24-03-2014

Afbeelding voorblad: Overzicht boerderij 1

COLOFON

Opdrachtgever : Somnium Real Estate bv, dhr. W. van der Velden
Project : Rijsbergen Zuid (Kerkakkerstraat) te Rijsbergen
Projectnummer : S120327
Titel : Definitieve opgraving, Rijsbergen Zuid (Kerkakkerstraat) te Rijsbergen, gemeente Zundert
Datum : 24-03-2014
Projectleider : drs. I. Hesseling
Auteurs : drs. I. Hesseling/dr. D.A. Gerrets
Tekenaar : drs. I. Hesseling/ ing. W. van der Zijpp
Autorisatie : drs. J.S. Krist
Druk : Synthebra bv, Doetinchem
ISSN : 1874-9771

Synthebra bv

Synthebra bv, Doetinchemseweg 61a, NL-7007 CB Doetinchem
Telefoon +31 (0)88 81 81 981, Fax +31 (0)88 81 81 989, Internet: www.synthebra.nl

© Synthebra bv, 2013

INHOUD

ADMINISTRATIEVE GEGEVENS	4
SAMENVATTING	5
1 INLEIDING	7
1.1 Ligging en huidige situatie plangebied	7
1.2 Onderzoekskader	7
1.3 Onderzoeksdoel en vraagstellingen	8
1.4 Onderzoeksmethodiek	9
2 VOORONDERZOEK	11
2.1 Inleiding	11
2.2 Resultaten van het vooronderzoek	11
2.3 Archeologische (en historische) context	11
2.4 Landschappelijke ligging	16
3 RESULTATEN VAN HET ONDERZOEK	20
3.1 Landschapsgenese en bodemopbouw	20
3.2 Analyse sporen en structuren	22
3.3 Prehistorisch handgevormd aardewerk	38
3.3.1 Inleiding	38
3.3.2 Beschrijving, typologie en datering	40
3.3.3 Type site	43
4 SYNTHESE	47
4.1 Het onderzoek	47
4.2 Het landschap in relatie tot de bewoning	47
4.3 De bewoning in de Late IJzertijd	48
4.3 Agrarisch landgebruik in de Middeleeuwen/Nieuwe tijd	49
5 CONCLUSIES EN BEANTWOORDING VAN DE ONDERZOEKSVRAGEN	50
5.1 Beantwoording van de onderzoeksvragen	50
LITERATUUR EN KAARTEN	52
Bijlagen:	
Bijlage 1: Overzicht van relevante geologische en archeologische tijdvakken	
Bijlage 2: Puttenkaart	
Bijlage 3: Allesporenkaart	
Bijlage 4: Sporenlijst	
Bijlage 5: Vondstenlijst	
Bijlage 6: Determinatielijst	
Bijlage 7: Specialistisch (uitbesteed) onderzoek	

Administratieve gegevens

Toponiem	: Rijsbergen Zuid (Kerkakkerstraat)
Plaats	: Rijsbergen
Gemeente	: Zundert
Provincie	: Noord-Brabant
Projectnummer	: S120327
Bevoegde overheid	: Gemeente Zundert, archeologische deskundige namens de gemeente drs. F. Timmermans
Opdrachtgever	: Somnium Real Estate, dhr. Van der Velden
Uitvoerende instantie	: Synthegra bv
Datum uitvoering veldwerk	: 24 april tot en met 22 mei 2012
Uitvoerders veldwerk	: Drs. I. Hesseling, dhr. P. van Luytelaar, drs. E. Hensbroek, drs. I. Beckers, drs. J. van Gent, dhr. T. v/d Tier
Onderzoeksmelding (ARCHIS)	: 51464
Datum onderzoeksmelding	: 16-04-2012
Onderzoeksnummer (ARCHIS)	: 48603
Kaartblad	: 50A
Periode	: Late IJzertijd (IJZL)
Oppervlakte	: Circa 1,1 ha
Grondgebruik	: Weiland/akkerland
Geologie	: rivierafzettingen van de Formatie van Stramproy
Geomorfologie	: vlakte van terrasafzettingen ligt bedekt met dekzand
Bodem	: zwarte enkeerdgronden in leemarm en zwak lemig fijn zand
Depot	: Documentatie en vondsten zullen worden aangeleverd aan het Provinciaal Depot van Noord-Brabant te 's-Hertogenbosch

De onderzoekslocatie wordt omsloten door de volgende vier coördinaten:

noordwest	X: 106727	Y: 391981
noordoost	X: 106934	Y: 391981
zuidoost	X: 106934	Y: 391823
zuidwest	X: 106727	Y: 391823

Samenvatting

De aanleiding voor het hier gerapporteerde onderzoek is de voorgenomen woningbouw in het onderzoeksgebied. Het onderzoek is uitgevoerd in opdracht van de Somnium Real Estate bv, dhr. W. van der Velden. Bij het vooronderzoek is vastgesteld dat vrijwel overal een intact bodemprofiel aanwezig is en daarom binnen het plangebied resten vanaf het Neolithicum tot de Nieuwe tijd kunnen worden verwacht.

Doelstelling

Het doel van het archeologische onderzoek is vast te stellen of binnen het plangebied een vindplaats aanwezig is en zo ja het begrenzen van de op het terrein aanwezige archeologische waarden en het bepalen van de gaafheid en conservering ervan. Het doel van opgraven is het documenteren van gegevens en het veiligstellen van materiaal van vindplaatsen om daarmee informatie te behouden (behoud *ex situ*) die van belang is voor kennisvorming over het verleden. Het plangebied diende in zijn geheel (met uitzondering van het bos) onderzocht te worden door middel van een proefsleuven onderzoek (circa 10% van het plangebied). Wanneer zou blijken dat er behoudenswaardige sporen aanwezig zijn, kon na overleg met opdrachtgever en de bevoegde overheid (telefonisch of in het veld) een doorstart plaatsvinden naar een archeologische opgraving. Wanneer er voldoende gegevens uit de aangelegde sleuven zouden komen, konden deze geëxtrapoleerd worden naar het bos. De toekomstige bouwblokken in dit deel van het plangebied zouden vervolgens (bij behoudenswaardige archeologie) middels een begeleiding protocol opgraven *ex situ* behouden blijven. Voor het overige deel van het bosperceel blijft de dubbelbestemming Waarde-Archeologie (WRA) gehandhaafd.

Gevolgde onderzoeksmethode

De opgraving aan de Kerkakkerstraat te Rijsbergen is in de periode van 24 april tot en met 22 mei 2012 uitgevoerd, volgens de uitgangspunten en randvoorwaarden zoals vastgelegd in het Programma van Eisen (PvE) dat is opgesteld door drs. H. Kremer.¹ Tijdens het veldonderzoek is er geen reden geweest om van de hierin beschreven onderzoeksmethodiek af te wijken. In totaal zijn er vijf proefsleuven gegraven waarin één vlak is aangelegd/gedocumenteerd. Omdat in de sleuven 1 en 2 sporen zijn aangetroffen, is besloten om een doorstart te maken naar een opgraving. De opgraving beslaat vrijwel het gehele zuidoostelijke deel van het plangebied ten oosten van het bosperceel. De meest zuidoostelijke hoek is niet opgegraven, omdat het terrein hier duidelijk naar beneden gaat en de sporendichtheid minder wordt. Op basis van een greppel in sleuf 3 is de noordelijke begrenzing van de opgraving vastgesteld. Ten noorden van de greppel in sleuf 3 zijn geen archeologische sporen meer aangetroffen en in het bijzonder het terrein ter plaatse van sleuf 4 lijkt te zijn verlaagd. In sleuf 5 van het proefsleuvenonderzoek zijn nog een paar paalsporen aangetroffen die mogelijk bij een structuur behoren. Besloten is om sleuf 5 naar het noordwesten en zuidoosten uit te breiden, zodat de strook ten zuidwesten van het bosperceel geheel is opgegraven en vrijgegeven kan worden.

Resultaten

Tijdens de opgraving is gebleken dat zich binnen het onderzoeksgebied een drietal 'erven' bevinden uit de 2^e eeuw v. Chr. (Late IJzertijd). Er zijn drie boerderijen, dertien bijgebouwen, een waterput en een (deel van een) afrastering herkend. Van latere datum (Middeleeuwen/Nieuwe tijd) dateren twee bermsloten, een mogelijke perceelscheidingsgreppel en enkele esgreppels.

---

¹ Kremer, 2012. Synthegra projectnummer S120305.

Bijna alle sporen vormen onderdeel van een structuur. Het opgebrachte esdek van meer dan 1 m dikte zal echter een goede bescherming hebben gevormd. Het is zeer waarschijnlijk dat de nederzetting zich verder buiten de opgravingsgrenzen zal uitstrekken. Gezien het aanwezige esdek mag verwacht worden dat deze archeologische resten goed geconserveerd zijn.

1 Inleiding

1.1 Ligging en huidige situatie plangebied

Het plangebied is circa 1,6 ha groot en ligt aan de Kerkakkerstraat in Rijsbergen (afbeelding 1.1). Het terrein wordt in het noorden begrensd door de Kerkakkerstraat en in het oosten door de Koningin Julianastraat. Het plangebied is in gebruik als landbouwgrond, weiland en bos en is deels bebouwd. Het maaiveld varieert van ca. 8,0 tot 9,0 m +NAP (Normaal Amsterdams Peil).² Aan de noordzijde van het terrein, langs de Kerkakkerstraat, lijkt het terrein te zijn afgetopt. Het dikke plaggendek dat wel aan de zuidzijde van het plangebied is aangetroffen, is in dit deel niet aanwezig.

Afbeelding 1.1: Het plangebied op de Topografische Kaart van Nederland 1:25.000 aangegeven met het rode kader.³

1.2 Onderzoekskader

Synthegra heeft in opdracht van Somnium Real Estate een archeologisch proefsleuvenonderzoek met een doorstart naar een opgraving uitgevoerd op een terrein aan de Kerkakkerstraat in Rijsbergen (afbeelding 1.1). De aanleiding voor het onderzoek is de voorgenomen ontwikkeling van woningen.

Door de graafwerkzaamheden die zullen gaan plaatsvinden, kunnen eventueel aanwezige archeologische waarden verloren gaan. Daarom is vanwege de regelgeving van de overheid voorafgaand aan de

² Maaiveldhoogte gemeten tijdens het veldwerk in meters t.o.v. NAP.

³ ANWB 2007.

graafwerkzaamheden archeologisch onderzoek uitgevoerd. Het onderzoek is uitgevoerd conform de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie versie 3.2.⁴ Het veldwerk is uitgevoerd op tussen 9 en 17 november 2011.

De uitgangspunten en randvoorwaarden voor dit onderzoek zijn vastgelegd in het Programma van Eisen (PvE) dat is opgesteld door drs. H. Kremer.⁵ Dit PvE is namens de gemeente Zundert getoetst en goedgekeurd door L. Wetering-Korthorst.

De bevoegde overheid, de gemeente Zundert, zal de resultaten van het onderzoek toetsen en een selectiebesluit nemen.

1.3 Onderzoeksdoel en vraagstellingen

Het doel van het archeologische onderzoek is vast te stellen of binnen het plangebied een vindplaats aanwezig is en zo ja het begrenzen van de op het terrein aanwezige archeologische waarden en het bepalen van de gaafheid en conservering ervan.⁶ Het doel van opgraven is het documenteren van gegevens en het veiligstellen van materiaal van vindplaatsen om daarmee informatie te behouden (behoud *ex situ*) die van belang is voor kennisvorming over het verleden. Het plangebied diende in zijn geheel (met uitzondering van het bos) onderzocht te worden door middel van een proefsleuven onderzoek (circa 10% van het plangebied). Wanneer bleek dat er behoudenswaardige sporen aanwezig zijn, kon er na overleg tussen de uitvoerder en de bevoegde overheid (telefonisch of in het veld) een doorstart plaatsvinden naar een archeologische opgraving. Wanneer er voldoende gegevens uit de aangelegde sleuven kwamen, konden deze geëxtrapoleerd worden naar het bos. De toekomstige bouwblokken in dit deel van het plangebied zullen vervolgens (bij behoudenswaardige archeologie) middels een begeleiding protocol opgraven *ex situ* behouden blijven. Voor het overige deel van het bosperceel blijft de dubbelbestemming Waarde-Archeologie (WRA) gehandhaafd.

De volgende onderzoeksvragen uit het Programma van Eisen zullen worden beantwoord:⁷

De belangrijkste vraagstelling luidt:

Zijn in het plangebied behoudenswaardige archeologische resten aanwezig?

De overige onderzoeksvragen zijn:

1. Hoe is het gesteld met de gaafheid, zowel in horizontale als in verticale zin, en met de conserveringsgraad van het bodemarchief ter plaatse?
2. Wat is de dikte van het esdek en wanneer is het aangelegd? Is de opbouw ervan in kaart te brengen?
3. Wat is er te zeggen over de stratigrafie?
4. Is er binnen het plangebied sprake van een vindplaats (en)?
5. Zijn sporen van een akker aanwezig?

---

⁴ SIKB 2010.

⁵ Kremer, 2012. Syntheгра projectnummer S120305.

⁶ Kremer, 2012. Syntheгра projectnummer S120305.

⁷ Kremer, 2012. Syntheгра projectnummer S120305.

6. Wat is de datering van de archeologische vondsten en tot welke vondsttypen of vondstcategorieën behoren zij?
7. Wat is de horizontale en verticale begrenzing van de vindplaats(en)?
8. Wat is de datering van de sporen?
9. Wat is de conserveringsgraad van sporen en verschillende materiaalcategorieën, inclusief eventueel aanwezig archeo-botanisch en zoölogisch materiaal?
10. Wanneer en waarom is de archeologische site als woonplaats in onbruik geraakt?
11. Hoe verhouden de resultaten van het onderzoek zich tot die van het vooronderzoek?
12. Wat is de relatie tussen de vindplaats en het landschap?
13. In hoeverre is sprake van continuïteit en discontinuïteit van bewoning tussen verschillende perioden op de locatie en de directe omgeving?
14. Indien het onderzoek geen archeologische resten of beperkte archeologische fenomenen (bijvoorbeeld alleen losse vondsten) oplevert, welke verklaring is hiervoor dan te geven?
15. Wat voegt het uitgevoerde onderzoek toe aan de kennis met betrekking tot de ontginnings- en ontstaansgeschiedenis van Rijsbergen en algemener de gemeente Zundert?

1.4 Onderzoeksmethodiek

Het veldwerk is uitgevoerd conform de vigerende KNA (versie 3.2).⁸ Tijdens het veldonderzoek is er geen reden geweest om van de beschreven onderzoeksmethodiek af te wijken.

Het totale oppervlak van het proefsleuvenonderzoek bedroeg ca. 1265 m². Er zijn 5 werkputten gegraven waarvan 4 sleuven van 50 m x 4 m en 1 proefsleuf van 25 x 4 m (zie bijlage 2). Aangezien er bij proefsleuf 2 een bomerrij en palen in de weg stonden is in overleg met opdrachtgever en bevoegd gezag het aantal vervallen vierkante meters te compenseren door een uitbreiding in noordoostelijke richting. Op aanwijzing van het bevoegd gezag is proefsleuf 5 aan de zuidwestzijde van plangebied aan beide uiteinden met 25 meter verlengd (totaal 200 m²), waarna dit deel van het plangebied kon worden vrijgegeven. Vanwege de aangetroffen sporen en om te onderzoeken of deze onderdeel uitmaakten van een structuur is werkput 2 in overleg met opdrachtgever en bevoegd gezag uitgebreid aan de noordzijde (proefsleuf 6; 10 x 5 m= 50 m²) en aan de zuidzijde (proefsleuf 7; 11 x 6 m= 66 m²). Uiteindelijk is aan het zuidoostelijke uiteinde van werkput 2 nog een aanvullende sleuf gegraven (werkput 8; 7 x 7 m= 49m²). In alle werkputten is één vlak aangelegd.

Na overleg met de opdrachtgever, het bevoegd gezag en de projectarcheoloog, dat op 1 mei 2012 heeft plaatsgevonden, is besloten tot een doorstart naar een opgraving. Daarbij zijn 14 werkputten gegraven van ca. 35 m lang en ca. 10 m breed. Tijdens de werkzaamheden zijn een aantal putten om verschillende redenen (bomen, afrasteringen e.d.) verkleind aangelegd. Uiteindelijk is totaal ca. 3500 m² aan extra vlak aangelegd.

De vlakaanleg heeft laagsgewijs plaatsgevonden tot op het niveau waarop grondsporen zichtbaar werden en het vlak interpreteerbaar werd. Per haal van de graafmachine is het blootgelegde vlak door een metaaldetectorspecialist afgezocht met behulp van de metaaldetector. Bijzondere en/of kwetsbare vondsten zijn driedimensionaal ingemeten. Behalve het vlak is ook de stort met behulp van de metaaldetector te worden onderzocht. Na iedere haal van de graafmachine is het vlak gecontroleerd op vondsten en grondsporen. Het vlak en de stort zijn met een metaaldetector onderzocht.

Van het sporenvlak zijn alle aangetroffen sporen gecoupeerd en afgewerkt tot op het niveau dat noodzakelijk is voor het beantwoorden van de vraagstellingen.

---

⁸ SIKB 2010.

Afbeelding 1.2: Aanleg van het vlak in één van de proefsleuven (werkput 4).

Het vlak is getekend op schaal 1:50 en gefotografeerd. Profielen en eventuele coupes over sporen zijn getekend op schaal 1:20. Bijzondere sporen zijn zowel in het vlak als in coupe op schaal 1:20 getekend en apart gefotografeerd. Vlakken, profielen, relevante sporen, structuren en coupes zijn fotografisch vastgelegd conform KNA 3.2 en voorzien van een schaalstok, een noordpijl en objectgegevens.

In de werkputten is de hoogte genomen in een in het midden van de proefsleuf gelegen raai met een tussenafstand van 4 m over de volledige lengte van de werkput. Daarnaast is langs één lange zijde van elke proefsleuf een raai hoogtemetingen verricht met een tussenafstand van 4 m.

De profielopbouw is bestudeerd door een archeoloog met aantoonbare ervaring op de pleistocene zandgronden. Van het lengteprofiel van de proefsleuf zijn op tussenafstanden van 10 m en op relevante plaatsen profielopnames gemaakt. De profielopnames zijn getekend (op schaal 1:20), beschreven (volgens NEN 5104) en gefotografeerd. Daarnaast zijn ze ingemeten ten opzichte van NAP en ten opzichte van het locale meetsysteem.

Het gebruikte meetsysteem is gekoppeld aan het Rijksdriehoeksstelsel.

2 Vooronderzoek

2.1 Inleiding

In een eerder stadium is voor het plangebied een bureau- en booronderzoek uitgevoerd.⁹ Op basis van dit vooronderzoek is een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd, waarmee de vindplaats is gewaardeerd. In een deel van het plangebied bleken goed geconserveerde resten van een nederzetting uit de Late IJzertijd aanwezig. Vervolgens is in overleg met de opdrachtgever en het Bevoegd Gezag besloten om direct een doorstart te maken naar een opgraving.

2.2 Resultaten van het vooronderzoek

Tijdens het booronderzoek is in het plangebied een ondergrond van licht geelgrijs of licht bruingrijs matig fijn tot zeer fijn zand aangetroffen, dat doorgaans sterk siltig is en sporen grind bevat. Dit zand is op grond van de textuur geïnterpreteerd als de C-horizont van een fluvioperiglaciale afzetting en wordt gerekend tot de Formatie van Boxtel. Het wordt niet geïnterpreteerd als dekzand, dat beter is gesorteerd. In boring 1 gaat deze lichtgekleurde laag naar boven toe geleidelijk over in een donker oranjebruine laag sterk roesthoudend, matig fijn zand. Deze laag, die tussen 25 en 32 cm beneden maaiveld ligt is geïnterpreteerd als de B-horizont van de oorspronkelijke podzolbodem. Op grond van de wat losse structuur van deze B-horizont werd aangenomen dat deze in zeer lichte mate is beïnvloed door bodembewerking.

In boring 3 is tussen 110 en 125 cm beneden maaiveld een gemengde laag aangetroffen, waarin brokken C-horizont, brokken B-horizont en A-horizont in waren te herkennen. Hier is de oorspronkelijk podzolbodem dus vergraven. De top van het bodemprofiel bestaat uit matig fijn, humeus zand, dat soms een bijmenging bevat van lichtgrijs zand. Dit pakket humeus zand is geïnterpreteerd als een esdek. De dikte van het esdek varieert binnen het plangebied sterk, namelijk van 25 cm in boring 1 tot 110 cm in boring 3. In boring 4, 6, 7 en 8 ligt dit esdek direct op de C-horizont. Het oorspronkelijk podzolprofiel is hier dus geheel verdwenen.

In boring 5 en 9 is direct onder het esdek een 15 à 30 cm dikke laag grijsbruin, zeer homogeen matig fijn zand aangetroffen. In beide boringen ligt de ondergrens van deze laag op 95 cm beneden maaiveld. Op grond van de kleur, de homogene structuur en de scherpe ondergrens is deze laag geïnterpreteerd als een oude akkerlaag.

Tijdens het veldwerk zijn geen archeologische indicatoren aangetroffen maar dat was ook niet het specifieke doel van het verkennende onderzoek. Op basis van het vooronderzoek gold een **lage** verwachting voor vuursteenvindplaatsen uit het Paleolithicum en Mesolithicum, een **hoge** verwachting voor nederzettingenresten en cultuurlagen uit de periode Neolithicum tot en met de Vroege Middeleeuwen en een **middelhoge** verwachting voor archeologische resten uit de periode Late Middeleeuwen tot en met de Nieuwe tijd met name voor sporen van landbewerking.

2.3 Archeologische (en historische) context

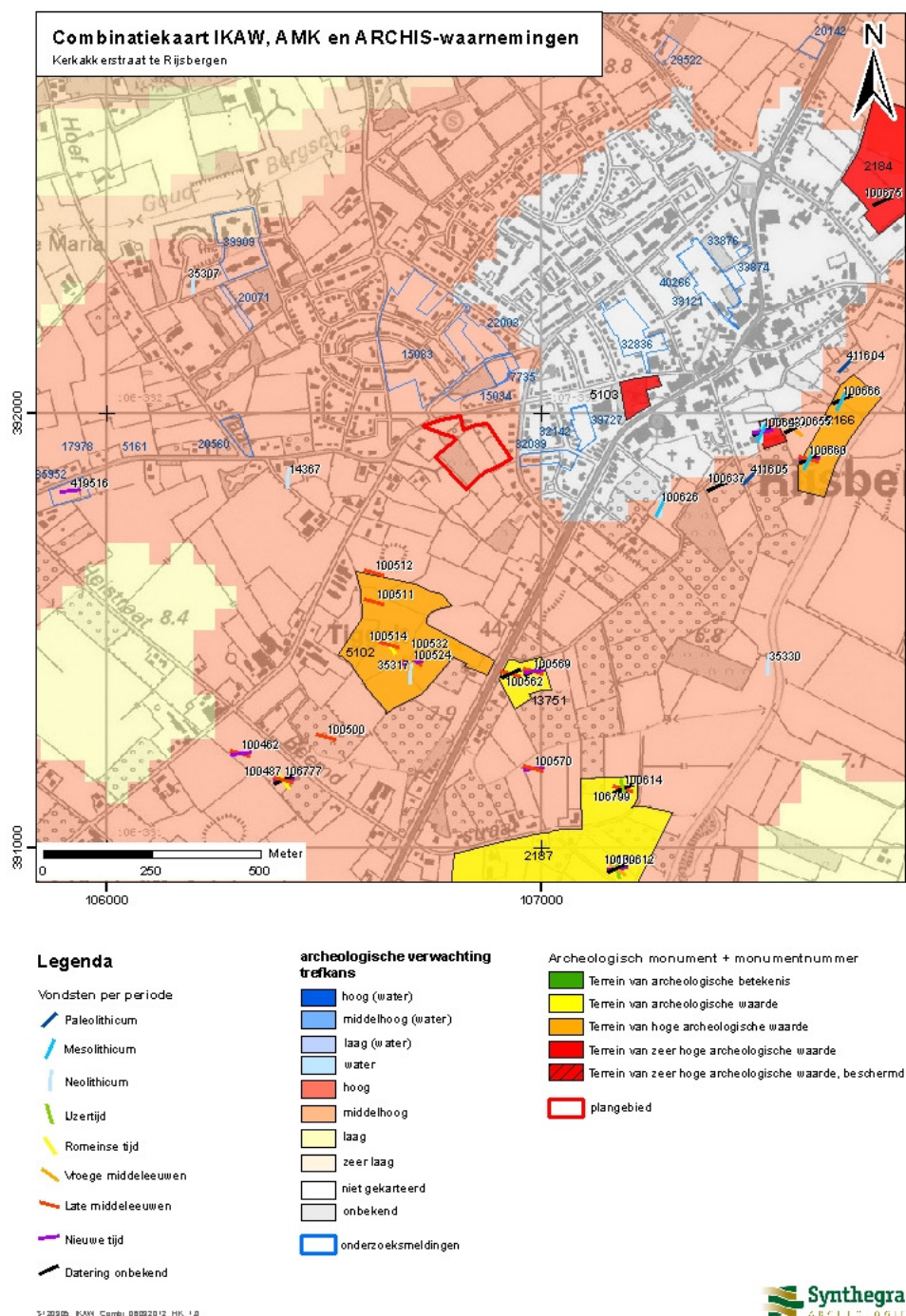
Volgens de IKAW (Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden) van de RCE geldt voor het plangebied een hoge archeologische verwachting. Op de Cultuurhistorische Waardenkaart (CHW) van de provincie Noord-Brabant heeft het plangebied geen specifieke archeologische waarde. Volgens de Archeologische verwachtingskaart van de gemeente Zundert ligt het plangebied overwegend in een Archeologisch Waardevol Gebied categorie 4, alleen de noordelijke en oostelijke randzones van het plangebied liggen in een

---

⁹ Nillesen, Hagens & Leuversing, 2011.

Archeologisch Waardevol Gebied categorie 5.¹⁰ Uit de archieven en ARCHIS II van de RCE blijkt dat binnen het plangebied binnen een archeologische onderzoeksmelding ligt. Uit de directe omgeving (binnen een straal van 200 m) zijn acht onderzoeksmeldingen bekend. Uit de gegevens van de KICH blijkt dat binnen het plangebied geen (ondergrondse) bouwhistorische waarden aanwezig zijn.¹¹

Afbeelding 2.1: Combinatiekaart IKAW, AMK en ARCHIS waarnemingen

¹⁰ Verhoeven & Rooymans, 2004.

¹¹ www.kich.nl.

Onderzoeksmeldingen binnen het plangebied:

Onderzoeksmelding 5.161

In 1987 heeft RAAP een uitgebreide kartering van het stroomgebied van de Weerijds uitgevoerd. Ter plaatse van het huidige plangebied zijn geen monumenten vastgesteld en werden geen waarnemingen gedaan.

Onderzoeksmeldingen binnen een straal van 200 m van het plangebied:

Onderzoeksmelding 7.735

100 m ten noorden van het plangebied is door SOB Research in 2004 een booronderzoek uitgevoerd. Daarbij werden geen aanwijzingen gevonden voor een archeologische vindplaats, zodat geadviseerd werd om het terrein vrij te geven voor de voorgenomen ontwikkeling.

Onderzoeksmeldingen 15.034 en 15.083

Op circa 40 m ten noorden van het plangebied is in 2005 booronderzoek uitgevoerd door ArcheoMedia. Slechts een klein deel van de locatie bleek een intact bodemprofiel te hebben. De verwachting is dat slechts op de uiterste delen van de betreffende locatie mogelijke sporen aangetroffen kunnen worden, een vervolgonderzoek werd daarom niet nodig geacht (onderzoeksmelding 15.034).

RAAP heeft eveneens een booronderzoek uitgevoerd voor een aangrenzend gebied ten noorden van onderzoeksmelding 15.034. Ook tijdens dit onderzoek werden geen archeologische indicatoren aangetroffen. Ter plaatse werd geen vervolgonderzoek geadviseerd (onderzoeksmelding 15.083)

Onderzoeksmelding 17.978

Deze onderzoeksmelding heeft betrekking op de verwachtingskaart voor het landinrichtingsgebied binnen de gemeente Zundert, waarvan de grens direct ten westen van het plangebied ligt.¹²

Onderzoeksmelding 22.003

Tijdens een booronderzoek, in 2007 door BILAN uitgevoerd op een terrein op ca. 150 m ten noorden van het plangebied, is geconstateerd dat het plangebied op terrasafzettingsswelingen bedekt met dekzand ligt en dat er in het plangebied geen esdek voorkomt. Een deel van het gebied was verstoord en er werden geen archeologische resten aangetroffen. Op basis van de resultaten van het onderzoek werd daarom geadviseerd om geen vervolgonderzoek uit te laten voeren.

Onderzoeksmelding 32.089

Direct ten oosten van het plangebied is in 2008 een booronderzoek uitgevoerd door SOB Research. Vanwege het ontbreken van archeologische indicatoren werd geen vervolgonderzoek geadviseerd.

Onderzoeksmeldingen 32.142 en 39.727

Verder ten oosten van het plangebied, op een afstand van 175 m, is door BILAN een booronderzoek uitgevoerd. Het onderzochte gebied is lange tijd in gebruik geweest als bouwland nabij de oude kerk van Rijsbergen, die uit de Late Middeleeuwen dateert en waar waarschijnlijk ook sporen van bewoning uit de Vroege en Late Middeleeuwen zijn aangetroffen. Uit het veldonderzoek bleek dat in het plangebied inderdaad hoge zwarte enkeerdgronden aanwezig zijn, die grotendeels onverstoord waren. Alleen in het zuidelijke deel

---

¹² Verhoeven & Rooymans, 2004.

was de bodem licht verstoord. Ter hoogte van boring 3 werd een lokale laagte, vermoedelijk een opgevulde greppel, aangetroffen. Er werden geen relevante archeologische indicatoren aangetroffen. Op basis van deze gegevens behoudt het plangebied een hoge archeologische verwachting en werd geadviseerd een vervolgonderzoek in de vorm van een proefsleuvenonderzoek uit te voeren (onderzoeksmelding 32.142). Het proefsleuvenonderzoek is in 2010 uitgevoerd door SOB Research om vast te stellen of binnen het gebied archeologische waarden aanwezig zijn. De resultaten van dit onderzoek zijn (nog) niet opgenomen in Archis (onderzoeksmelding 39.727).

Rijsbergen is ontstaan bij het beekdal van de rivier de Aa of Weerij. Het grondgebied van Rijsbergen is sinds de prehistorie bewoond. In het verleden is in de omgeving een Romeins altaar ter ere van de godin Sandraudiga gevonden uit de 2^e of 3^e eeuw.¹³ Ook zijn bewoningssporen bekend uit de Romeinse periode. Waarschijnlijk liep in deze periode over het grondgebied van Rijsbergen een Romeinse weg die via de *limes* (de Romeinse rijksgrens bij de Rijn) naar Gallië (grofweg het tegenwoordige Frankrijk) in zuidelijke richting liep.¹⁴

De naam Rijsbergen wordt voor het eerst in het jaar 965 in de schriftelijke bronnen genoemd. In een tekst worden de bezittingen van de St. Bavo-abdij te Gent door keizer Otto I bevestigd.¹⁵ Hierin wordt *Risbecha* genoemd. In 1159 schenkt Werner van Rijsbergen zijn goederen te Essen aan de abdij van Tongerlo. Hierbij valt met zekerheid te zeggen dat het om de nederzetting Rijsbergen ging.¹⁶ Vermoedelijk bestond er in deze tijd al een kerk en parochie in Rijsbergen. De naam is afgeleid van de samenstelling *rise* 'rijshout' en *berga*, 'heuvel' of 'verheffing'.¹⁷ Dus een hoger gelegen gebied waar men rijshout (wilgenhout) haalde.

Rijsbergen ontwikkelde zich vanaf de Late Middeleeuwen als een tiendakkerdorp, waarbij zich rondom de oude dorpskern een aantal agrarische buurtschappen vormden. Rondom de dorpskernen van Rijsbergen en het nabij gelegen Zundert lagen de gehuchten Tichelt, Groot en Klein Oekel met Breedschot, Kaarschot en Hazeldonk.¹⁸ Samen met Zundert en Klein-Zundert vormde Rijsbergen Zundert-Nassau.¹⁹ In 1542 werd het dorp door de Geldersen onder aanvoering van Maarten van Rossum geplunderd. Dertig jaar later zou het slachtoffer worden van de Spanjaarden die het hele dorp in de as legde.²⁰ Sinds het begin van de 15e eeuw was het Land van Breda, waarbinnen Rijsbergen lag, in het bezit van het huis van Nassau. Later ging het over op het Huis van Oranje.²¹

Eeuwenlang werd het dorpsbeeld bepaald door de middeleeuwse parochiekerk. Dit veranderde in de loop van de 19^e eeuw. In deze periode vonden namelijk veel ontginningen plaats van woeste gronden (heidegronden, vennen en moerasgebied) voor het gebruik als bouwland.²²

---

¹³ Van Es 1972, 157.

¹⁴ Van Es 1972, 94.

¹⁵ Delahaye 1970, 20.

¹⁶ Delahaye 1970, 25.

¹⁷ Van Berkel & Samplonius 2006, 378. Rijshout werd onder meer gebruikt voor het maken van wanden of schermen, bijvoorbeeld voor damconstructies bij rivieren.

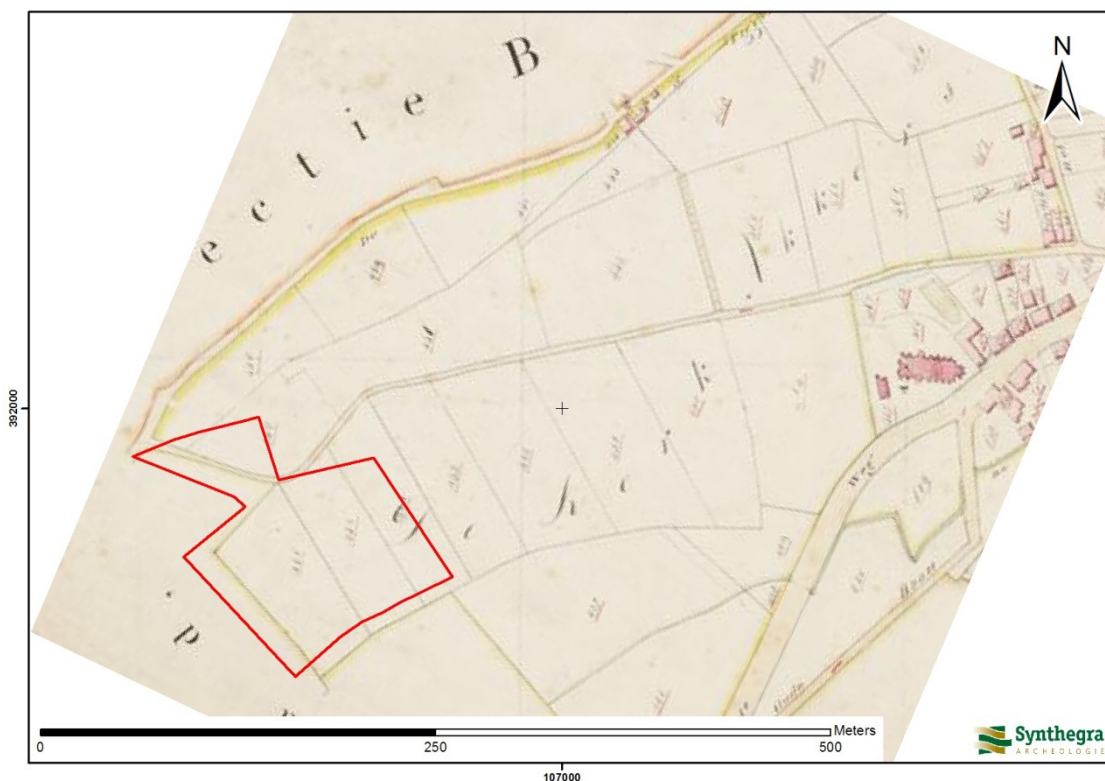
¹⁸ www.regionaalarchiefwestbrabant.nl

¹⁹ www.zundert.nl

²⁰ Gommers 1909, 326.

²¹ www.regionaalarchiefwestbrabant.nl.

²² www.zundert.nl.

Afbeelding 2.2 Ligging van het plangebied op het minuutplan uit het begin van de 19^e eeuw, aangegeven met het rode kader (Bron: www.watwaswaar.nl).

Het plangebied ligt aan de Kerkakkerstraat ten westen van de oude bewoningskern van Rijsbergen. Op het minuutplan uit het begin van de 19^e eeuw (afbeelding 2.2) is duidelijk te zien dat de Kerkakkerstraat vanuit het dorpshart, bij de kerk in westelijke richting loopt. De loop ter hoogte van het plangebied wijkt iets af van de loop in de huidige situatie en maakt hier een bocht. Het plangebied is onbebouwd en ligt in het akkerveld De Kerkakkers. Uit de gegevens van de Oorspronkelijke Aanwijzende Tafels (OAT) behorende bij het minuutplan, wordt vermeld dat het plangebied binnen drie percelen ligt die als bouwland in gebruik zijn.²³

Op de kaart uit circa 1900 zijn geen veranderingen te zien. Het plangebied blijft onbebouwd en in gebruik als bouwland. Het uiterste noordwestelijke deel van het plangebied ligt in een bosperceel. De weg Kerkakkers is ten opzichte van de 19^e eeuw ongewijzigd.

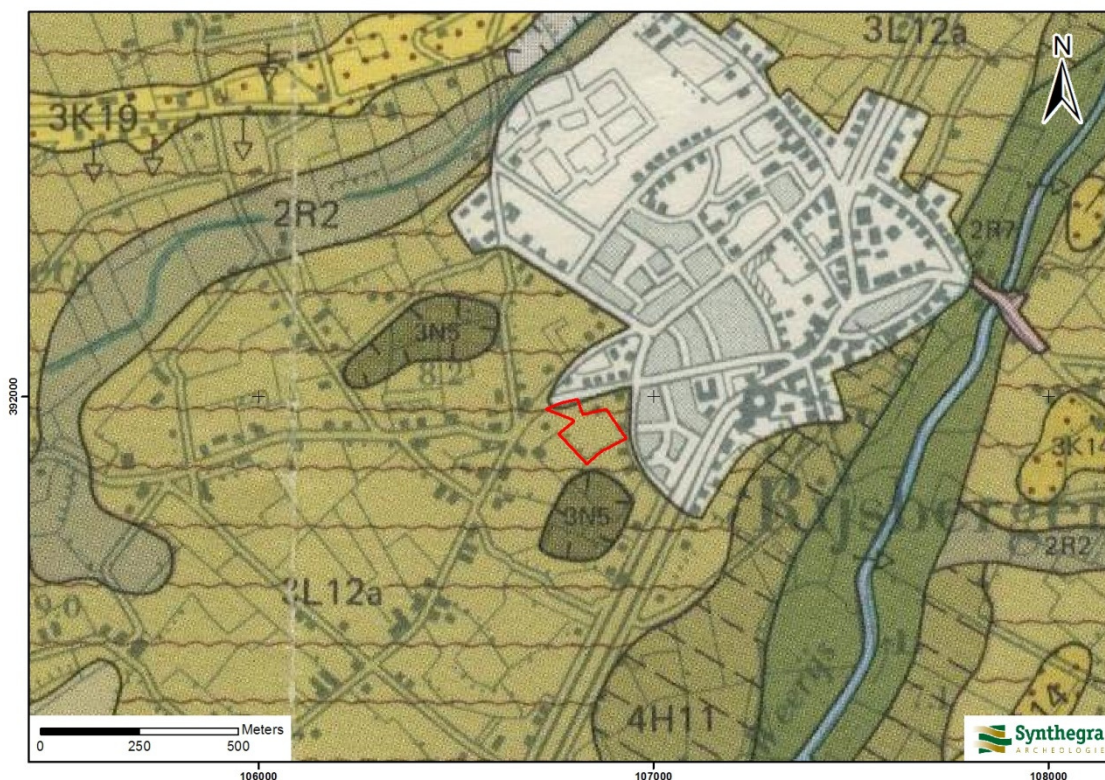
²³ OAT = Oorspronkelijke Aanwijzende Tafel. Dit is een register uit 1832 waarin diverse gegevens vermeld staan die betrekking hebben op de betreffende percelen, zoals de eigenaar, beroep en woonplaats, alsmede het grondgebruik en de oppervlakte.

2.4 Landschappelijke ligging

Geologie en geomorfologie

Het plangebied ligt in het Zuid-Nederlandse pleistocene zandgebied. Het is een relatief vlak gebied dat nooit door het landijs bedekt is geweest.²⁴ Volgens de Geologische overzichtskaart van Nederland liggen in het plangebied rivierafzettingen van de Formatie van Stramproy in de ondergrond bedekt met zand (fluvioperiglaciale afzettingen en/of dekzand) van de Formatie van Boxtel.²⁵

Afbeelding 2.3: Ligging van het plangebied op de Geomorfologische kaart van Nederland 1:50.000, aangegeven met het rode kader (Bron: Stichting voor Bodemkartering en Rijks Geologische Dienst, 1981).

De Formatie van Stramproy bestaat in West-Nederland vooral uit klei, leem en soms humeuze lagen. Dit sediment is afkomstig van kleinere rivieren die vanuit de Belgische Kempen oost- en noordwaarts afwaterden en zijn afgezet tijdens het Vroeg Pleistoceen (2.600.000 – 850.000 jaar geleden).²⁶

De rivierafzettingen van de Formatie van Stramproy zijn later afgedekt met zand van de Formatie van Boxtel. In het Weichselien breidde het landijs zich sterk uit, maar bereikte Nederland niet. Het klimaat werd steeds kouder en droger bij een dalende zeespiegel.²⁷ Tijdens het Periglaciaal (circa 75.000 – 15.700 jaar geleden)

²⁴ Berendsen 2005, 29.

²⁵ NITG-TNO 2006: Geologische Overzichtskaart van Nederland schaal 1:600.000.

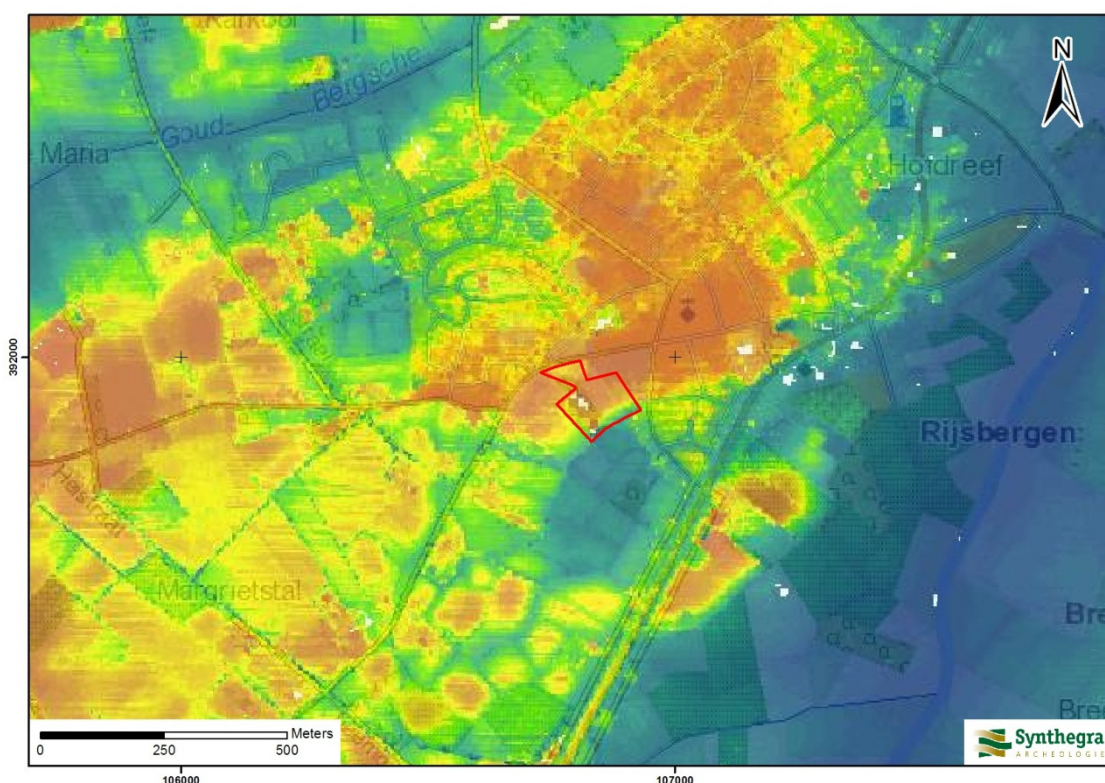
²⁶ De Mulder *et al.* 2003, 344.

²⁷ Berendsen 2004, 183.

was de bodem permanent bevroren. Hierdoor stroomde het sneeuwsmelt- en regenwater over het oppervlak af, waarbij fluvioperiglaciale afzettingen werden gevormd en (bestaande) dalen werden uitgesleten. Het plangebied ligt net ten westen van zo'n dal (afbeelding 2.3, code 4H11 en 2R7). De fluvioperiglaciale afzettingen bestaan uit fijn en grof zand, soms met grind, leemlagen en plantenresten, en worden tot de Formatie van Boxtel gerekend.²⁸ Deze fluvioperiglaciale afzettingen bevinden zich in de diepere ondergrond van het plangebied.

In de koudste en droogste perioden van het Weichselien, met name in het Laat-Pleniglaciaal (circa 26.000 – 15.700 jaar geleden) en Laat-Glaciaal (circa 15.700 – 11.755 jaar geleden), was de vegetatie vrijwel verdwenen, waardoor op grote schaal verstuing kon optreden. Hierbij is dekzand over de fluvioperiglaciale afzettingen afgezet. Dit (vaak lemige) zand is kalkloos, fijnkorrelig (150 – 210 µm), goed afgerond, goed gesorteerd en arm aan grind en wordt tot het Laagpakket van Wierden van de Formatie van Boxtel gerekend. Het reliëf van de dekzanden wordt gekenmerkt door vlaktes, depressies en dekzandkopjes, afgewisseld met langgerekte ruggen.

Het plangebied ligt in een vlakte van terrasafzettingen bedekt met dekzand (afbeelding 2.3, code 3L12a). De terraswelingen bestaan uit de eerder genoemde rivierafzettingen van de Formatie van Stramproy. Ten zuiden van het plangebied staat een laagte zonder randwal aangegeven (3N5). Deze laagte is waarschijnlijk ontstaan doordat het dekzand hier is uitgeblazen door de wind. Ook op de hoogtekarta van het plangebied en omgeving (afbeelding 2.4) is deze laagte duidelijk herkenbaar (het ovale gebied met de blauwe kleuren).²⁹

Afbeelding 2.4: Ligging van het plangebied op het Actueel Hoogtebestand van Nederland (AHN), aangegeven met het rode kader (Bron: www.ahn.nl).

²⁸ Berendsen 2004, 190.

²⁹ www.ahn.nl.

Het plangebied zelf ligt relatief hoog (afbeelding 2.4). Het hooggelegen gebied waar het plangebied in ligt heeft nagegoeg dezelfde vorm als het akkercomplex 'De Kerkakkers' zoals dat is weergegeven op het minuutplan (afbeelding 2.2). Ten zuiden van bovengenoemde laagte is op de hoogtekaart een groep kleine relatief hoog gelegen gebiedjes te zien. Het patroon van deze relatieve hooggelegen gebieden komt sterk overeen met het verkavelingspatroon zoals dat in het begin van de 20^e eeuw nog aanwezig was en dat op afbeelding 2.5 is weergegeven. Dit is het typische patroon van een kampenontginning waarin de afzonderlijke akkerpercelen van elkaar zijn gescheiden door houtwallen

Afbeelding 2.5: Ligging van het plangebied op de kaart uit 1900, aangegeven met het rode kader (Bron: Uitgeverij Nieuwland 2005, Noord-Brabant, blad 643).

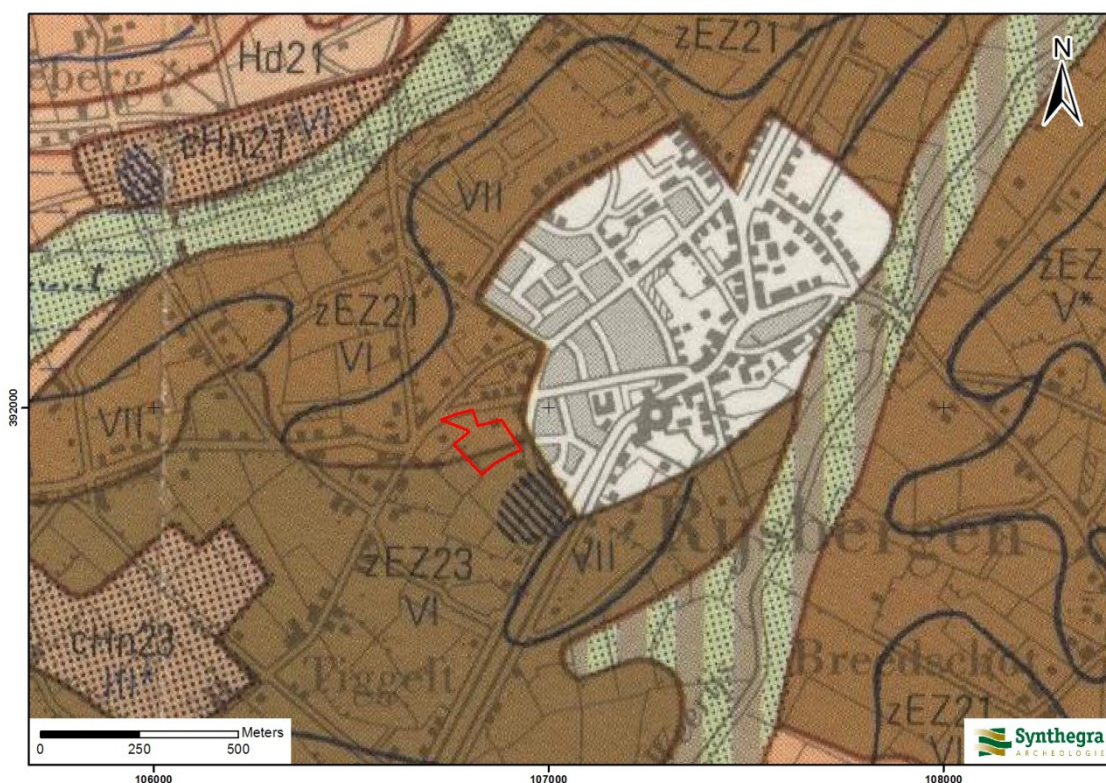
In het Holoceen (de laatste 11.755 jaar) werd het klimaat warmer en vochtiger en is het landschap weinig veranderd. Door de toenemende vegetatie werd het dekzand vastgelegd en sneden beken zich in de eerder gevormde dalen in. Zo ontstonden beekdalen, zoals het beekdal van de Weerijs ten oosten van de bebouwde kom van Rijsbergen.

Bodem

Op de Bodemkaart van Nederland schaal 1:50.000 (afbeelding 2.6) staat aangegeven dat in het noordelijke deel van het plangebied zwarte enkeerdgronden in leemarm en zwak lemig fijn zand (code zEZ21) voorkomen.³⁰ In het zuidelijke deel van het plangebied komen zwarte enkeerdgronden in lemig fijn zand (code zEZ23) voor.

³⁰ Stiboka 1983, blad 50 West Tilburg.

Afbeelding 2.6: Ligging van het plangebied op de Bodemkaart van Nederland 1:50.000, aangegeven met het rode kader (Bron: Stiboka 1983, blad 50 West Tilburg)

De enkeerdgronden worden gekenmerkt door een plaggendek. De plaggenophoging is meestal in de Late Middeleeuwen begonnen, toen op grote schaal het systeem van potstalbemesting werd toegepast.³¹ Plaggen werden met veemest vermengd en op de akkers uitgespreid om de bodem vruchtbaarder te maken. In de loop der tijd is hierdoor een plaggendek op de oorspronkelijke bodem ontstaan. Het plaggendek is meestal 70-80 cm dik. De oorspronkelijke bodem is waarschijnlijk een podzolgrond. De podzolgrond bestaat uit een A-horizont, waaronder een E-horizont (uitspoelingshorizont) aanwezig is. Hieronder ligt de bruine B-horizont (inspoelingshorizont), die geleidelijk overgaat in de C-horizont.³² Afhankelijk van de vroegere bodembewerking is de oorspronkelijke A-, E- en/of B-horizont al dan niet intact. Vaak zijn deze door verploeging/verspitting met de onderste helft van het plaggendek vermengd geraakt.

³¹ Spek 2004.

³² De Bakker & Schelling 1989, 127.

3 Resultaten van het onderzoek

3.1 Landschapsgenese en bodemopbouw

In totaal zijn 31 profielkolommen gedocumenteerd. In de proefsleuven in het oostelijke deel van het plangebied is een intact bodemprofiel aangetroffen. De natuurlijke ondergrond bestaat uit dekzand (C-horizont). Hierboven is een gelaagd esdek, donkerbruin/donkergrijs aanwezig. Onder het esdek is soms een laag met spitsporen en humeuze brokken zichtbaar. De dikte van het esdek varieert sterk van 0,2 m in werkput 4 tot meer dan 1,0 m in werkput 2.

Bij het aanleggen van de vlakken bleek in de top van C-horizont veel microreliëf aanwezig. In de werkputten 13, 15 en 16 was een natuurlijke depressie aanwezig die in westelijk richting van de bosrand weer opliep.

Afbeelding 3.1: profielkolom 8.1. Duidelijk te zien is de gelaagdheid in de opbouw van het plaggendek.

Locaal waren in de vlakken nogal wat natuurlijke verstoringen aanwezig. In werkput 5 is een AC-horizont aangetroffen. Aan de oostzijde van deze werkput was er een scherpe overgang van de A-horizont naar de onderliggende C-horizont. De scherpe overgang wijst erop dat deze overgang van antropogene oorsprong is. Aan de westzijde van deze werkput verliep de overgang geleidelijker en dit suggereert een natuurlijker verloop in de bodemopbouw. Het terrein is geheel of gedeeltelijk gediëpploegd wat de waargenomen bodemopbouw in het oostelijke deel van deze werkput verklaart (afbeelding 3.3). De gelaagde opbouw van het esdek die zo kenmerkend is voor grote delen van het plangebied (afbeelding 3.1) ontbrak hier. In afbeelding 3.1 is wel goed zichtbaar dat het plaggendek inderdaad is opgebouwd uit plagen. De structuur van de individuele plagen is

in het profiel nog goed zichtbaar. Blijkbaar is de grondbewerking niet zo intensief geweest dat de bodem hierdoor is gehomogeniseerd.

Dit wordt nog duidelijker geïllustreerd in afbeelding 3.2. Hierin is niet alleen de gelaagde opbouw van het plaggendek goed af te lezen, maar tevens zijn lichtgrijze bandjes herkenbaar. Deze wijzen erop dat de akkers periodiek nog werden overstoven. Alleen gedetailleerd paleoecologisch onderzoek kan uitwijzen of dit gedurende het winterhalfjaar plaatsvond of dat dit wijst op langere perioden van braakligging.

Uit de profielkolommen van werkput 4 viel af te leiden dat dit deel van het plangebied in het verleden is afgetopt.

Afbeelding 3.2: profielkolom 7.1. Duidelijk zichtbaar is het onderscheid tussen de donkere 'moderne' bouwvoor en het lichtere onderliggende plaggendek.

Afbeelding 3.3: profielkolom 5.1 Duidelijk te zien is hoe dit deel van het plangebied in het verleden is gediëpploegd.

3.2 Analyse sporen en structuren

Zowel tijdens het proefsleuvenonderzoek als tijdens de opgraving kon worden volstaan met de aanleg van één vlak. Er zijn in totaal 532 archeologische grondsporen aangetroffen waarvan het overgrote deel in de 2e eeuw v. Chr. (Late IJzertijd) moet worden gedateerd. In deze archeologische sporen zijn 3 boerderijen, 13 bijgebouwen, een waterput en een (deel van een) afrastering herkend. Van latere datum (Middeleeuwen/Nieuwe tijd) dateren twee bermsloten, een mogelijke perceelscheidingsgreppel en enkele esgreppels.

Hoofdgebouwen

Huis 1 (H1; afbeeldingen 3.4 en 3.5)

Deze plattegrond is aangetroffen aan de westzijde van het onderzoeksterrein. De eerste sporen werden herkend tijdens het proefsleuvenonderzoek in werkput 2. Om deze aangetroffen huisplattegrond in zijn geheel te kunnen vrijleggen, is de werkput uitgebreid door de aanleg van de aangrenzende werkputten 6 en 7.

Afbeelding 3.4 Huis 1 in het vlak van de werkputten 2, 6 en 7.

Het huis heeft min of meer een oostnoordoost-westzuidwest oriëntatie. Het gebouw heeft een lengte van tenminste 12,20 m en een breedte van 7,60 m. De exacte lengte van de plattegrond valt niet met zekerheid vast te stellen omdat de plattegrond aan de westzijde wordt oversneden door de berm sloten van een weg uit de Middeleeuwen/Nieuwe tijd.

Het gebouw heeft slechts twee duidelijke middenstijlen centraal in de plattegrond (S31 en S37). Deze stijlen zijn verhoudingsgewijs 'zwaar' uitgevoerd. Op deze beide staanders zal de nokbalk van het dak hebben gerust. In de oostelijke helft van het gebouw wordt het dak verder gedragen door vier binnenstijlen (S30, S32, S34 en S36) die min of meer in een vierkant staan. De afgeronde hoeken van het gebouw lijken een aanwijzing te vormen dat het gebouw een schilddak heeft gehad. In de westelijke helft van het gebouw zijn, afgezien van middenstaander S37, geen overtuigende binnen- of middenstijlen aangetroffen. Dit is een aanwijzing dat men in het woongedeelte de binnenruimte maximaal heeft willen benutten. Het gedeeltelijk vierbeukige karakter van het stalgedeelte in combinatie met een tweebeukig woongedeelte is wel gezien als een bijzonder kenmerk voor dit type boerderijen in West-Brabant.³³ Dit in tegenstelling met vergelijkbare boerderijen in Oost-Brabant die over het algemeen over de gehele lengte tweebeukig zijn. Opvallend is dat buitenstijlen in deze plattegrond ogenschijnlijk lijken te ontbreken. Overigens is het vierbeukige karakter van

---

³³ Meijlink 2006, 213.

een deel van de draagconstructie ook wel gezien als een aanwijzing voor de aanwezigheid van een zolder in dit deel van de boerderij.

De ingangen bevinden zich tegenover elkaar in de lange wanden van het gebouw. Deze worden duidelijk gemarkeerd door de staanders S75, 76, 78, 80, 83 en 84 aan de noordzijde en S38, 39, 40, 33, 90, 91 en 92 aan de zuidzijde. De breedte van beide ingangen bedraagt 2,50 m. Dit is voldoende breed om een boerenwagen toegang tot de boerderij te verschaffen.

De oostzijde van huis 1 vormde waarschijnlijk het stalgedeelte. Daarop wijzen de paalkuilen S83, 90, 91 en S 86 en 87 aan de zuidzijde die deel zullen hebben uitgemaakt van stalboxen. Aan de noordzijde geldt hetzelfde voor de paalgaten S15, 29, 83 en 84. De breedte van de stalboxen bedroeg daarmee ca.2,65 m.

Afbeelding 3.5 Huis 1 nadat de bijbehorende paalsporen zijn gecoupeerd.

Vergelijkende plattegronden zijn opgegraven onder andere opgegraven te Someren-‘Waterdael’³⁴ en Sterksel-Weiakkers³⁵. In Someren is de plattegrond ingedeeld bij het type Haps, Oss 4A/B.³⁶

In West-Brabant werden vergelijkbare plattegronden onder andere opgegraven in het tracé van de HSL-Zuid op de vindplaatsen 26/27 Bagven en vindplaats 40 Vinkenburg.³⁷ In aangrenzend Vlaanderen zijn

---

³⁴ Hoogendijk, 2007; Kortlang, 1999.

³⁵ Vanneste 2010.

³⁶ Schinkel, 1998.

vergelijkbare deels 'vierbeukige' plattegronden opgegraven te Ekeren-Het Laar³⁸, Brecht Zoegweg³⁹ en Brecht-Hanenpad.⁴⁰ Het type Oss 4A/B wordt over het algemeen in de Midden- en/of Late IJzertijd gedateerd.

Uit de sporen S33, S37, S38, S39, S40 en S90 is handgevormd aardewerk afkomstig dat in de 2^e v. Chr. (Late IJzertijd) moet worden gedateerd.⁴¹

Huis 2 (H2; afbeelding 3.6)

Deze plattegrond is aangetroffen in het meest noordoostelijke deel van het onderzoeksterrein. Het huis heeft min of meer een noordoost-zuidwest oriëntatie. Het gebouw heeft een lengte van 17,90 m en een breedte van 7,60 m.

Afbeelding 3.6: Huis 2 na het couperen in het vlak van werkput 18.

Het gebouw is in principe tweeschepig, hoewel men sommige delen vierschepig zou kunnen noemen. Met name enkele middenstijlen centraal in de plattegrond (S337, S7 en S344) zijn 'zwaar' uitgevoerd in vergelijking met de meeste overige staanders (S327 en S351). Op deze middenstijlen zal de nokbalk van het

---

³⁷ Meijlink 2006.

³⁸ Verbeek, 2004.

³⁹ Verbeek *et al.* 2002; Delaruelle *et al.* 2003; Delaruelle & Verbeek 2004, 120-124.

⁴⁰ Delaruelle *et al.* 2003; Delaruelle & Verbeek 2004, 124-139.

⁴¹ Zie paragraaf 3.3.

dak hebben gerust. Zowel in de oostelijke als in de westelijke helft van het gebouw wordt het dak verder gedragen door kleinere binnenstijlen (S326, S328/329, S342, S9, S345 en S350) die min of meer in een vierkant staan. Het gebouw was voorzien van een schilddak, aangezien zware dakdragende middenstijlen ter hoogte van de wanden ontbreken.

De ingangen bevinden zich tegenover elkaar in de lange wanden van het gebouw. Deze worden duidelijk gemarkeerd door de staanders S3, 4, 5, 1, 2 en 6 aan de noordzijde en S375, 376, 377, 10, en 11 aan de zuidzijde. De oostzijde van huis 1 vormde waarschijnlijk het stalgedeelte en het westelijke deel het woongedeelte, maar concrete aanwijzingen in de vorm van een haard of stalboxen ontbreken. Die zullen door latere activiteiten in het huidige esdek zijn verdwenen. De enige (indirecte) aanwijzing dat het woongedeelte in het westelijke deel van het gebouw moet worden gesitueerd is de relatief grotere afstand tussen de stijlen S 327 en S 337. Op deze wijze wordt over het algemeen meer binnenruimte in het woongedeelte gecreëerd. De breedte van de ingangen bedraagt ca. 2,40 m.

De volgende paalkuilen hebben handgevormd aardewerk opgeleverd: S1, S2, S6, S7, S11, S327, S329, S330, S331, S337, S341, S342 en S376. Het handgevormd aardewerk moet in de 2^e v. Chr. (Late IJzertijd) moet worden gedateerd.⁴²

Huis 3 (H3; afbeelding 3.7)

Deze plattegrond is aangetroffen aan de oostzijde van het onderzoeksterrein, enkele meters ten zuidoosten van huisplattegrond 2. De eerste sporen werden herkend tijdens het proefsleuvenonderzoek in werkput 1.

---

⁴² Zie paragraaf 3.3.

Afbeelding 3.7 Huis 3 na het couperen in het vlak van de werkputten 19 en 20. Op de achtergrond is een deel van huis 2 te zien.

Het huis heeft min of meer een noordoost-zuidwest oriëntatie. Het gebouw heeft een lengte van tenminste 17,70 m en een breedte van 7,30 m.

Het gebouw heeft slechts zes middenstijlen centraal in de plattegrond (S421, S425, S427/428, S431 en S432/433). Op deze staanders zal de nokbalk van het dak hebben gerust. De ingangen bevinden zich tegenover elkaar in de lange wanden van het gebouw. Deze worden duidelijk gemarkeerd door de staanders S414, 415, 416, 412 en 413 aan de noordzijde en S496, S497, S498 en S500 aan de zuidzijde. De oostzijde van huis 1 vormde waarschijnlijk het stalgedeelte en het westelijke deel het woongedeelte, maar concrete aanwijzingen in de vorm van een haard of stalboxen ontbreken. Die zullen door latere activiteiten in het huidige esdek zijn verdwenen. De enige (indirecte) aanwijzing dat het woongedeelte in het westelijke deel van het gebouw moet worden gesitueerd is de relatief grotere afstand tussen de stijlen S425 en S427/428. Op deze wijze wordt over het algemeen meer binnenruimte in het woongedeelte gecreëerd. De breedte van de ingangen bedraagt ca. 2,30 m.

De stijl S421 staat in de wand wat een aanwijzing zou kunnen zijn vooreen zadeldakconstructie. Tegelijkertijd lijkt het gebouw afgeronde hoeken te hebben gehad, wat opgevat kan worden als een aanwijzing voor een schilddak. De dakconstructie van dit gebouw is dus niet eenduidig.

De volgende paalkuilen hebben handgevormd aardewerk opgeleverd: S411 (1 scherf), S418 (3) en S421 (1). Het handgevormd aardewerk moet in de 2^e v. Chr. (Late IJzertijd) moet worden gedateerd.⁴³

Bijgebouwen

Bijgebouw 1 (B1; afbeeldingen 3.8 en 3.9)

Afbeelding 3.8 Coupes door paalgaten van bijgebouw 1. Duidelijk te zien is dat van beide bermsloten alleen nog de bodem in het vlak bewaard is gebleven.

De volledige omvang van bijgebouw 1 valt niet te reconstrueren, omdat deze plattegrond wordt oversneden door bermsloot S49. In ieder geval zullen de paalsporen S96/97, S149/150, S152, S154, S155, S156 en S95 deel hebben uitgemaakt van deze structuur. De paalsporen met S153 en S172 staan netjes in lijn met deze paalsporen en daardoor lijkt het aannemelijk dat deze onderdeel waren van deze structuur. De tegenhanger van paalspoor S172 kan heel goed met de aanleg van bermsloot S49 zijn verdwenen. Zelfs S173 zou nog bij deze structuur kunnen hebben behoord, maar gezien de duidelijk geringere afmetingen laten we deze hier buiten beschouwing. Er hier vanuit gaande dat het een zevenpalige structuur is geweest, bedraagt de lengte 4,5 m en de breedte 3,0 m. De oriëntatie van deze structuur is noordwest-zuidoost.

---

⁴³ Zie paragraaf 3.3.

De coupe door de paalgaten S149 en S150 laat duidelijk zien dat één van de stijlen van deze structuur in de loop der tijd is vervangen.

Afbeelding 3.9 Coupe door paalgaten S149/150 van bijgebouw 1. Duidelijk te zien is dat deze paal met stompe punt later is vervangen door een vergelijkbare paal.

Uit de paalgaten S152 en S153 van bijgebouw 1 zijn in totaal drie handgevormde scherven afkomstig.⁴⁴

Bijgebouw 2

Bijgebouw 2 is een zespalige structuur met een lengte van 4,00 m en een breedte van 2,60 m. De palen S258, S259, S283/284, S278, S279 en S249 worden tot deze structuur gerekend. Aangezien S280 in lijn staat met de paalgaten S279 en S259 lijkt het waarschijnlijk dat deze deel van de structuur zal hebben uitgemaakt. S283/284 is een reparatie waarbij een stijl in de loop der tijd is vervangen. De oriëntatie van deze structuur is zuidwest-noordoost.

Bijgebouw 3

Bijgebouw 3 is een vierpalige structuur bestaande uit de sporen S134/135, S136/137, S138 en S139. De afmetingen van bijgebouw 3 bedragen 1,80 m x 1,55 m.

---

⁴⁴ Zie paragraaf 3.3.

Bijgebouw 4

Bijgebouw 4 is een vierpalige structuur bestaande uit de sporen S180/181, 183/184, S188, S190/191. De afmetingen van bijgebouw 4 bedragen 1,50 m x 1,50 m.

Uit paalgat S190 van bijgebouw 4 is een handgevormde scherf afkomstig.⁴⁵

Bijgebouw 5

Bijgebouw 5 is een zespalige structuur bestaande uit de sporen S193/194, S195, S214, S213, S211, en S209/210. De afmetingen van bijgebouw 5 bedragen ca. 2,25 m x 2,25 m.

Bijgebouw 6

Het grondplan van bijgebouw 5 is in principe zespalig. Deze zespalige structuur bestaat uit de sporen S227/229, S223, S221/222/224, S237/238/239, S234, en S230/231/232. Duidelijk is dat aan deze structuur nogal wat is vernieuwd.

De afmetingen van bijgebouw 6 bedragen ca. 2,40 m x 1,70 m.

Uit de paalgaten S225 en S229 van bijgebouw 6 zijn totaal drie handgevormde scherven afkomstig.⁴⁶

Bijgebouw 7

Bijgebouw 7 is een vierpalige structuur bestaande uit de sporen S261, S262, S263 en S264. De afmetingen van bijgebouw 7 bedragen 1,84 m x 1,60 m.

Bijgebouw 8

Bijgebouw 8 is een min of meer vierkante structuur bestaande uit de sporen S20/19, S17/18, S527/528, S525/526. Opmerkelijk zijn de dubbele paalzettingen op de hoeken van de structuur. Tegelijkertijd maakt dit aannemelijk dat het inderdaad één structuur betreft, ondanks dat de onderlinge afstanden tussen de palen uitzonderlijk groot zijn voor vergelijkbare vierpalige structuren. De afmetingen van bijgebouw 8 bedragen 4,55 m x 4,80 m. Aangezien paal S16 in lijn staat met S17/18 en S527/528 is het aannemelijk dat deze tot dezelfde structuur zal hebben behoord.

Uit paalgat S18 van bijgebouw 8 is een handgevormde scherf afkomstig.⁴⁷

Bijgebouw 9

Bijgebouw 9 is een min of meer vierkante structuur bestaande uit de sporen S382, S383, S389 en S388. De afmetingen van bijgebouw 9 bedragen 2,05 m x 2,05 m.

Uit paalgat S383 van bijgebouw 9 is een handgevormde scherf afkomstig.⁴⁸

---

⁴⁵ Zie paragraaf 3.3.

⁴⁶ Zie paragraaf 3.3.

⁴⁷ Zie paragraaf 3.3.

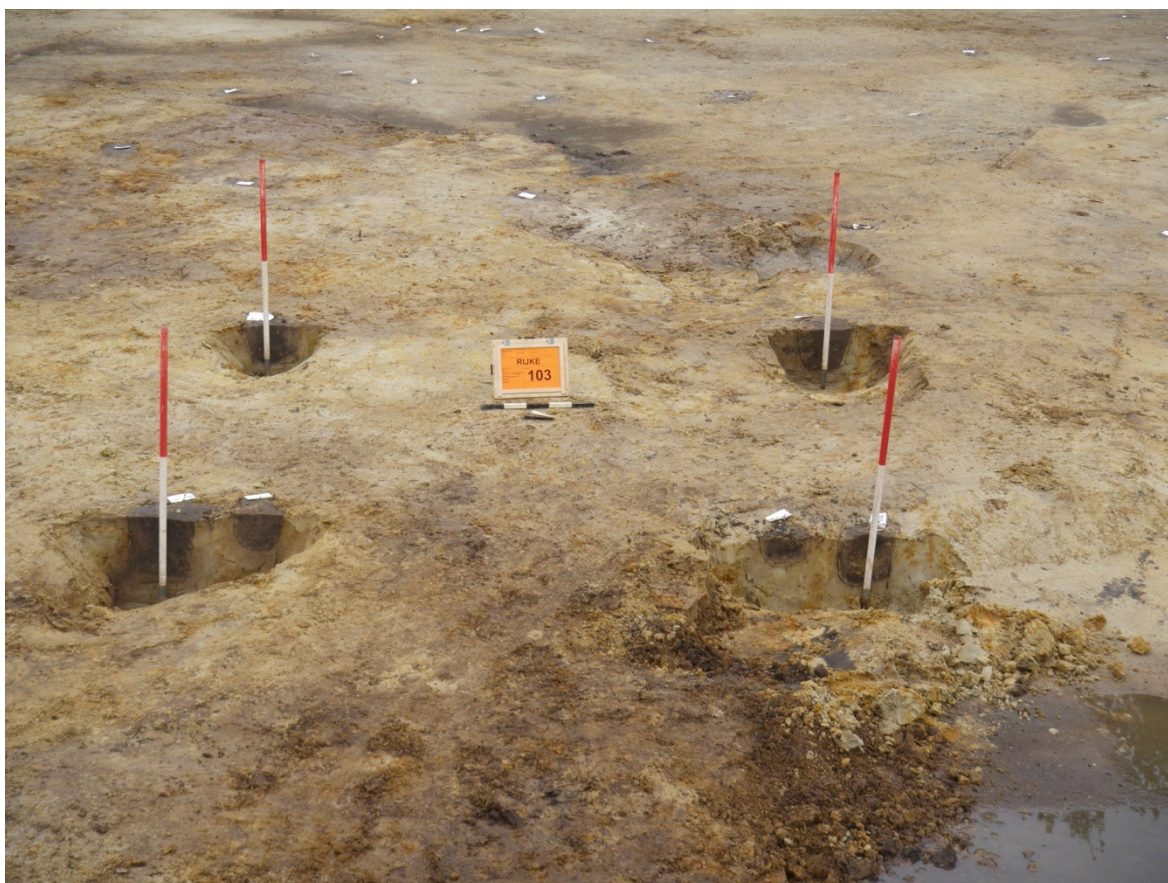
⁴⁸ Zie paragraaf 3.3.

Bijgebouw 10

Bijgebouw 10 is een vierpalige structuur bestaande uit de sporen S380, S384, S79 en S386. De afmetingen van bijgebouw 10 bedragen 2,05 m x 2,05 m. De oriëntatie van deze structuur is zuidwest-noordoost.

Bijgebouw 11

Bijgebouw 11 is een vierpalige structuur bestaande uit de sporen S378, S385, S363, S362. De afmetingen van bijgebouw 11 bedragen 2,20 m x 2,00 m.

Afbeelding 3.10 de paalgaten van bijgebouw 12 zoals die zich aftekenden in het vlak.

Bijgebouw 12 (B12; zie afbeelding 3.10)

Bijgebouw 12 is een vierpalige structuur bestaande uit de sporen S23, S26, S166/167 en S163/164. De afmetingen van bijgebouw 12 bedragen 2,80 m x 2,40 m. De dubbele paalzetting S166/167 betreft waarschijnlijk een reparatie.

Bijgebouw 13

Het grondplan van bijgebouw 13 is in principe zespalig. Deze zespalige structuur bestaat uit de sporen S242/243, S244, S245, S250/251/252, S253, en S254/255. Duidelijk is dat ook aan deze structuur nogal wat is vernieuwd. Waarschijnlijk zal ook paalgat 246/247 op enigerlei wijze bij deze structuur hebben behoord. De afmetingen van bijgebouw 13 bedragen 1,60 m x 1,40 m.

Uit paalgat S250 van bijgebouw 13 is een handgevormde scherf afkomstig.⁴⁹

Afbeelding 3.11 de paalgaten van bijgebouw 14 zoals die zich aftekenden in het vlak.

Bijgebouw 14 (B14; zie afbeelding 3.11)

Bijgebouw 14 is een vierpalige structuur bestaande uit de sporen S1175, S176, S177 en S178. De afmetingen van bijgebouw 14 bedragen 1,50 m x 1,30 m.

Overige structuren

Palenrij (3.12)

In de werkputten 19 en 20 loopt een palenrij die in het oosten begint met S397 en van daaruit verder westwaarts loopt. De onderlinge afstand van de palen bedraagt ca. 0,50 m. Vanaf S470 buigt de palenrij af in zuidwestelijke richting om vervolgens vanaf S189 in zuidzuidoostelijke richting af te buigen. Het laatste paalgat dat vermoedelijk nog tot de palenrij kan worden gerekend is S141 in het centrum van bijgebouw 3.

Uit de paalgaten S182 en S397 van deze palenrij zijn totaal twee handgevormde scherven afkomstig.⁵⁰

---

⁴⁹ Zie paragraaf 3.3.

⁵⁰ Zie paragraaf 3.3.

Afbeelding 3.12 De gecoupeerde paalgaten van de palenrij, zoals die zich aftekende in het vlak. Op de achtergrond de gecoupeerde paalgaten van huis 3.

Palencluster

In het zuidwestelijke deel van werkput 20 bevindt zich direct ten westen van bijgebouw 8 een concentratie van opmerkelijk zware palen (S516-524). Ondanks dat de palen min of meer een haakse hoek vormen, zijn ze niet te herleiden tot een bepaalde structuur. De functie van deze palencluster is daardoor onduidelijk.

Waterput of -kuil

S43, S86 en S1001

Esgreppels

In het noordoostelijke deel van werkput 20 zijn vermoedelijke esgreppels aangetroffen (zie afbeelding 3.13). In het veld werd deze sporen geïnterpreteerd als moestuin. De kleur van de grondsporen komt echter overeen met het bovenliggende plaggendeek en dat doet eerder vermoeden dat deze sporen van latere datum zijn dan de aangetroffen nederzetting en dat het om die reden esgreppels betreft. Men neemt aan dat esgreppels werden gegraven om lokaal de bodemstructuur te verbeteren.

Afbeelding 3.13 Esgreppels in de oosthoek van werkput 20.

Bermsloten en andere greppels (afbeeldingen 3.14 en 3.15)

De greppels S 41 en S49 vormen de bermsloten van een vermoedelijk middeleeuwse weg (zie afbeelding 3.x). Het is opvallend dat de onderkant van de voormalige bermsloot in het profiel nog gedeeltelijk onder het esdek 'hangt' (afbeelding 3.15). De sloten zullen oorspronkelijk dieper zijn geweest, maar zijn door de agrarische activiteiten van latere datum opgenomen in het huidige esdek. Daarmee zijn de karresporen van

de boerenwagens die over deze weg hebben gereden eveneens verdwenen. De onderlinge afstand van beide bermsloten bedroeg in het vlak 2,80-3,00 m. De nog resterende breedte van de bermsloten in het vlak bedroeg nog 1.00-1,20 m. De weg zal waarschijnlijk iets smaller zijn geweest, terwijl de sloten juist in oorsprong iets breder zullen zijn geweest.

Het is opvallend dat de oriëntatie van de bermsloten overeenkomen met de huidige verkaveling. Uit S49 is één scherf van handgevormd aardewerk afkomstig die waarschijnlijk in de IJzertijd moet worden gedateerd. Dit betreft waarschijnlijk 'opspit' van vergraven nederzettingmateriaal dat op het vroegere maaiveld lag. Dergelijke wegen kunnen een grote ouderdom hebben en gaan dikwijls terug op de grootscheepse ontginningen die in de Middeleeuwen hebben plaatsgevonden.

Afbeelding 3.14 Bermsloten van een middeleeuwse weg? In het vlak tekenen zich ook de paalsporen af van huis 1 (gemarkeerd door de witte etiketten).

In de werkputten 3, 16 en 17 liep een greppel (S51) die haaks op de greppels S41 en S49 loopt. Aangezien deze greppel beide genoemde greppels oversnijdt, zal deze jonger zijn en waarschijnlijk uit de Nieuwe tijd dateren.

Afbeelding 3.15 Bermsloot in het profiekolom 6.2. Duidelijk te zien is dat de sloot onder het esdek 'hangt'.

Conclusie

De structuren die tijdens dit onderzoek aan de Kerkakkerstraat te Rijsbergen-Zuid zijn aangetroffen passen goed in de bouwtraditie van de Midden- en Late IJzertijd in West-Brabant en aangrenzend Vlaanderen. Het gaat om boerderijen van het type Haps/Oss Ussen 4A/B. Kenmerkend voor boerderijen van dit type zijn tegen over elkaar gesitueerde ingangen, waardoor het gebouw min of meer in twee gelijke delen wordt verdeeld en de centrale rij van middenstijlen. Dit maakt het basisgrondplan van deze boerderijen tweebeukig. Een bijzonder kenmerk van dit type boerderijen in West-Brabant is het gecombineerde twee- en vierbeukige karakter van de boerderij. Waarschijnlijk hangt dit samen met een functionele indeling van het gebouw in een tweebeukig woongedeelte en een vierbeukig stalgedeelte. De binnenstaanders in het vierbeukige stalgedeelte konden tevens dienen als afscheiding voor de verschillende stalboxen waarin het vee dikwijls paarsgewijs stonden gestald. Het tweeschepige karakter van het woongedeelte past in de meer algemene ontwikkeling van laatprehistorische boerderijen waarbij men steeds nadrukkelijker een open binnenruimte in het woongedeelte probeert te creëren, waarbij de daklast steeds meer naar de buitenstijlen wordt verplaatst. Verdere aanwijzingen voor deze functionele indeling van boerderijen uit deze periode, zoals de aanwezigheid van een haard in het woongedeelte en/of stalboxen in het stalgedeelte, worden maar hoogstzelden aangetroffen omdat het oorspronkelijke leefniveau door jongere agrarische activiteiten is verstoord. Een uitzondering hierop is de opgraving te Becht-Overbroek Capelakker waar een haard met daarin aardewerk

werd opgegraven in het meest ruime westelijke gedeelte van de plattegrond.⁵¹ Dit sluit aan bij de veronderstelde woonfunctie van het westelijke deel in de boerderijen van Rijsbergen-Kerkakkerstraat. De haard kan daarom worden gelokaliseerd ten westen van stijl S37 in Huis 1, tussen de staanders S327 en S337 in Huis 2 en tussen de staanders S425 en S427/428 in Huis 3.⁵² Overigens komt de O-W oriëntatie of variaties daarop vrij veel voor bij Midden- en Late IJzertijd-plattegronden.⁵³

De levensduur van boerderijen is al lang een punt van discussie onder archeologen. Tot voor kort genoot de opvatting van Gerritsen, die de leeftijd van de boerderij koppelde aan de levenscyclus van haar bewoners, breed aanhang onder archeologen.⁵⁴ Daarmee kwam de veronderstelde levensduur van een boerderij op 20-30 jaar te liggen. Al snel kwamen echter gegevens beschikbaar die uitwezen dat houten boerderijen een veel langere levensduur van soms wel meer dan 100 jaar konden hebben.⁵⁵

Tegelijkertijd is het opmerkelijk dat het weliswaar kleine aantal diagnostisch dateerbare scherven eenduidig in fase J van Van den Broeke kan worden gedateerd. Een fase waaraan door Lanting & Van der Plicht een datering is gehangen van 190-125 v. Chr. is gehangen (zie paragraaf 3.3). Dit maakt de kans groot dat meerdere boerderijen tegelijkertijd bewoond zijn geweest. Dit geldt zeker voor de boerderijen 2 en 3. Deze zijn sterk vergelijkbaar in constructiewijze van in het bijzonder de wandconstructie en vertonen grote overeenkomst in oriëntatie. Opmerkelijk is tevens dat de plattegronden elkaar niet overlappen en dat deze gebouwen slechts op geringe afstand van elkaar hebben gestaan. Het zou hier een '*Mehrbetriebsgehöft*', een erf met daarop meerdere, gelijktijdig functionerende boerderijen, kunnen betreffen.

Een aanwijzing dat boerderij 1 vroeger of later is dan de beide andere boerderijen is de oversnijding van boerderij 3 en de palenrij. Deze zijn met zekerheid niet gelijktijdig aanwezig geweest en de kans is groot dat deze palenrij bij boerderij 1 moet worden gerekend.

De opgravingsgegevens staan niet toe om bijgebouwen met zekerheid aan bepaalde boerderijen toe te schrijven. Hoogstwaarschijnlijk zullen de bijgebouwen 9, 10 en 11 wel bij boerderij 2 en/of 3 hebben behoord. De bijgebouwen 1 en 12 zullen wel bij boerderij 1 hebben behoord. De bijgebouwen 2 t/m 7 kunnen echter zowel bij boerderij 1 als bij de boerderijen 2 en 3 hebben behoord.

Er is bewust gekozen voor de term 'bijgebouw' aangezien maar weinig met zekerheid te zeggen valt over de bovengrondse constructie. Wel is aannemelijk dat een deel van deze structuren 'spiekers' voor de opslag van landbouwproducten en/of huisraad zullen zijn geweest.

Spoor 43/86 is in het veld door tijdsdruk niet gecoupeerd, maar geïnterpreteerd als waterput. Gezien de locatie van deze 'waterput', direct ten zuiden van de zuidwand van boerderij 1 is deze interpretatie inderdaad waarschijnlijk. Onduidelijk is hoe de bewoners van de boerderijen 2 en 3 zich van drinkwater hebben voorzien, maar misschien liggen deze boerderijen daarvoor te dicht bij de opgravingsgrenzen. Een bijzondere structuur is bijgebouw 8 door zijn ongebruikelijk grote afstanden tussen de hoekstijlen en door de dubbele paalzetting. Het is ook goed mogelijk dat deze structuur verband houdt met de palenrij, maar dat blijft speculatie.

---

⁵¹ Gautier & Annaert, 2006, 41.

⁵² De kleine paalgaten S333 en S334 in Huis 2 zouden zelfs deel kunnen hebben uitgemaakt van een constructie waaraan kookpotten hebben gehangen.

⁵³ Gautier & Annaert, 2006.

⁵⁴ Gerritsen 2003, 31-108.

⁵⁵ Bijv. Arnoldussen 2008, 83 e.v.; Zimmermann 1998, 53 e.v. en Tab. 2; Gerrets 2010, par. 5.1.

3.3 Prehistorisch handgevormd aardewerk

E. Drenth (ArcheoMedia)

3.3.1 Inleiding

In deze bijdrage wordt verslag gedaan van het onderzoek naar het handgevormde aardewerk uit de prehistorie dat tijdens de opgraving van het plangebied Rijsbergen Zuid Kerkakkerstraat te Rijsbergen (verder kortweg Rijsbergen) is gevonden.⁵⁶ Aan de huidige studie lagen in overeenstemming met de vraagstelling van het Programma van Eisen de volgende vragen ten grondslag:

- Wat zijn de intrinsieke eigenschappen van het aardewerk?
- Wat is de ouderdom van het aardewerk?
- Wat zegt het aardewerk over het gebruik van het landschap door de mens? Anders gesteld, welke site(s) dan wel *off-site*-verschijnselen vertegenwoordigen de keramische vondsten?

Teneinde bovengenoemde vragen te kunnen beantwoorden, is de volgende werkwijze gehanteerd. In totaal zijn 141 stuks aardewerk met een gezamenlijk gewicht van 3143,1 g met het blote oog bestudeerd. Voor zover vaststelbaar, betreft het zo goed als uitsluitend fragmenten van vaatwerk. Slechts één duidelijk andersoortig aardewerken object is herkend. Het betreft een fors stuk huttenleem (72,6 g), met aan de (buiten?)zijde krassen. Zij zijn mogelijk van een (ijzeren) mes afkomstig.

Het aardewerk is gescheiden in twee hoofdcategorieën: gruis (in totaal 59 stuks; samen 259,2 g) en scherven (in totaal 81 stuks met een gezamenlijk gewicht van 2811,3 g). Als scheidslijn tussen beide is in de regel 4 cm² aangehouden; wat beneden deze waarde ligt, is als gruis beschouwd. Scherven groter dan 4 cm² die in de lengteas gespleten zijn ofwel waarvan de buiten- en/of binnenkant ontbreken, zijn eveneens als gruis bestempeld. Een uitzondering op deze regels zijn kleine fragmenten met vermeldenswaardige kenmerken, zoals versiering en vorm. Doorgaans is bij de registratie van intrinsieke eigenschappen, dat wil zeggen karakteristieken die eigen zijn aan het aardewerk, een werkwijze gevolgd die in hoofdlijnen tevens te vinden is in diverse andere studies naar handgevormd aardewerk.⁵⁷ Dit betekent dat de scherven het meest uitgebreid zijn beschreven. Van het gruis zijn enkel het aantal en het gewicht genoteerd.

De scherven zijn per vondstnummer beschreven. Dit betekent onder meer dat het totale gewicht is genoteerd. Daarnaast is, voor zover mogelijk, informatie ingevoerd over de algemene potvorm (inclusief het type) alsmede morfologische kenmerken van potonderdelen (rand, bodem etc.). Verder is geregistreerd hoeveel scherven dezelfde versiering, gemiddelde wanddikte, oppervlakteafwerking (buiten- en binnenzijde) en kleuropbouw op de breuk hebben. Het aantal versierde scherven, inclusief bijzonderheden over de aard van de decoratie en de positie ervan op de pot, is eveneens vermeld. Om informatie vast te leggen over de functie van het vaatwerk zijn in de database bovendien twee velden opgenomen over de aanwezigheid van verkoold residu op de buiten- en binnenzijde van de scherven. Ook is systematisch vermeld of scherven al dan niet verbrand zijn. Tot slot zijn bijzonderheden vermeld, zoals wanneer scherven van dezelfde pot afkomstig zijn. Hier is ook vermeld of de breukpatronen die een scherp vertoont, aangeven of het vaatwerk gemaakt is uit

---

⁵⁶ Met dank aan drs. P.W. van den Broeke voor zijn hulp bij het determineren van het aardewerk.

⁵⁷ Zie bijvoorbeeld Ufkes 2002.

kleirollen. Bij de registratie ervan zijn als mogelijkheden opgenomen: H-, N- en Z-voegen (achtereenvolgens vlakke, schuine en zeerschuine voegen).⁵⁸

Een aantal van de voornoemde variabelen behoeft enige toelichting. Zandverschraling is in zoverre een punt van discussie dat opzettelijke toevoeging niet met zekerheid vast te stellen is, aangezien zand van nature aanwezig kan zijn in klei. Bij het onderdeel 'oppervlakteaafwerking' is in beginsel een onderscheid gemaakt tussen:

- gepolijst (het oppervlak heeft een glad én (hoog)glanzend karakter);
- glad;
- glad, hobbelig
- besmeten;
- ruw.

Daarnaast is genoteerd, wanneer een scherf een verweerde buiten- en/of binnenkant heeft.

Bij de kleur van een scherf op dwarsdoorsnede is een onderscheid gemaakt tussen 'oxiderend' (O), ofwel lichte tinten, en 'reducerend' (afgekort tot R) d.w.z. donkere tinten. Aldus kan de kleuropbouw aangegeven worden, waarbij telkens begonnen wordt met de (veronderstelde) buitenzijde. Zo staat ORO voor een lichte buiten- en binnenzijde en een donkere kern en betekent OR dat een tweedeling aanwezig is met een lichte buitenzijde en een donkere binnenkant. Deze gegevens zijn bij de uitwerking uitsluitend gebruikt om vast te stellen of een aardewerkfragment al dan niet (secundair) verbrand is. In het geval dat aardewerk extra verhit raakt, gaan 'oxiderende' en grijze kleuren overheersen. Daarnaast kan het aardewerk poreus worden, kunnen blaasjes optreden en potvormen verwrongen raken. De kleur op dwarsdoorsnede is in principe informatief over het bakmilieu dan wel het afkoelen.⁵⁹ Een lichte kleur is het gevolg van een zuurstofrijk milieu, een donkere kleur van zuurstofarme omstandigheden. Bij een scherf met als kleur op de breuk ORO, om een voorbeeld te geven, waren de bakomstandigheden zuurstofrijk. Of het aardewerk werd wel in een zuurstofarme oven gebakken, maar bij het afkoelen alsnog aan de lucht blootgesteld. Hoe het ook zij, in geen van beide gevallen in die mate dat het organische materiaal in de klei door oxidatie volledig verdwenen is. Vandaar dat een donkere kern aanwezig is.

Verder zij opgemerkt dat, voor de beschikbare tijd dit toestond, geprobeerd is scherven aaneen te passen, teneinde het minimum aantal potindividuen beter te bepalen en om meer informatie over intrinsieke eigenschappen, zoals vorm, te verkrijgen. Dit betekende dat binnen elk vondstnummer gezocht is naar 'passers'.

Ten slotte, voor de specifieke informatie over het aardewerk de lezer verwezen naar het e-depot. In het onderstaande volgen de voornaamste bevindingen van het onderzoek.

---

⁵⁸ Zie voor meer informatie Louwe Kooijmans 1980, 136-137.

⁵⁹ Rye 1988, 114-118.

3.3.2 Beschrijving, typologie en datering

De verschraling van de 81 scherven is gevarieerd (tabel 3.1). Toch blijkt er een voorkeur te zijn geweest voor chamotte, dat al dan niet samen met een ander verschralingmiddel aan de klei is toegevoegd. Een gering aantal scherven is verschraald met chamotte én organisch materiaal of uitsluitend organisch verschraald. Hoogstwaarschijnlijk is het organische materiaal in beide gevallen plantaardig van aard.

soort verschraling	aantal scherven
chamotte	41
chamotte + kwartsgruis	1
chamotte + organisch materiaal	8(11)
chamotte + zand	14
macroscopisch niet zichtbaar	10
organisch materiaal	3
zand	1

Tabel 3.1 Soort verschraling. Tussen haakjes staat het aantal inclusief twijfelgevallen.

De wanddikte loopt uiteen van 6 t/m 13 mm (tabel 3.2). Verreweg de meest voorkomende waarde is 10 mm.

gemiddelde wanddikte (mm)	aantal scherven
6	1
7	2
8	14
9	11
10	33
11	5
12	13
13	1
niet meetbaar	1

Tabel 3.2 Gemiddelde wanddikte.

Het leeuwendeel van de scherven heeft op dwarsdoorsnede een kleuropbouw die duidt op zuurstofrijke bakomstandigheden of in elk geval op het afkoelen aan de lucht na het eigenlijke bakken (tabel 3.3). Daarbij hebben de potten zowel rechtop als op hun kop gestaan, zoals de kleuren ORO respectievelijk ORR aangeven. Een vijftal scherven is (nagenoeg) volledig geoxideerd (OOO en OOO/ORO), hetgeen indicatief is voor secundaire verbranding. Drie scherven hebben een duidelijk afwijkende kleuropbouw: RRR. Deze

indiceert een zuurstofarm bakmilieu. Ook in het geval van RRO/RRR mag een vergelijkbare herkomst worden aangenomen. Vermoedelijk heeft de binnenkant van de pot tijdens het afkoelen in geringe mate aan zuurstof blootgestaan. De kleur 'RRO', ten slotte, is moeilijk te verklaren. Een optie is dat buiten- en binnenkant abusievelijk met elkaar zijn verwisseld. Een alternatief is dat de scherf secundair verkleurd. De oorspronkelijk lichte buitenzijde heeft daarbij een donkere tint gekregen. Hetzelfde is aannemelijk ingeval van 'ROO'.

kleur op dwarsdoorsnede	aantal scherven
OOO	4
OOO/ORO	1
OOR	2
ORO	22
ORO/ORR	3
ORO/RRO	1
ORO/RRR	4
ORR	29
ROO	6
RRO	1
RRO/RRR	1
RRR	3
indet.	4

Tabel 3.3 Kleur op dwarsdoorsnede van de scherven.

Tabel 3.4 karakteriseert de buitenzijde van de scherven. Daarbij valt het zo goed als ontbreken van besmeten vaatwerk op. Wel is een substantieel aantal scherven ruwwandig, hoewel een geglad oppervlak nog beter vertegenwoordigd is. Verder blijken elf scherven te zijn gepolijst. Het gegeven dat tien daarvan tevens ten dele glad zijn, wijst op degradatie van het oppervlak. Het voorkomen van zeven tot tien verweerde scherven laat eveneens zien dat het aardewerkensemble blootgestaan heeft aan verwerking.

karakterisering buitenzijde	aantal scherven
besmeten	1
gepolijst	1
gepolijst + glad	11
glad	31
glad + verweerd	1

glad, hobbelig	4
glad, hobbelig/ruw	1
ruw	21
ruw/verweerd	3
verweerd	7

Tabel 3.4 Karakterisering van de buitenzijde van de scherven.

Slechts bij vier scherven zijn sporen van rolopbouw waargenomen (1x H-voeg; 1x H-/N-voeg en 2x N-voeg)

Acht scherven zijn versierd, waarbij de decoratie zich telkens aan de buitenzijde bevindt. Vier stuks dragen groeflijnen. In één geval betreft het een individuele groeflijn op het benedendeel van een drieledige pot. Ook bij de tweede scherf, een deel van een schaal van het vormtype 13, is dit zo, echter met dat verschil dat het hier gaat om verscheidene verticale, horizontale en diagonale groeflijnen. Van het derde aardewerkfragment kan slechts worden gezegd dat de groeflijnen verticaal lopen. Bij het vierde voorbeeld is de positie van de twee ondiepe groeven evenmin duidelijk; zij lopen verticaal respectievelijk schuin. Te Rijsbergen is verder een gefragmenteerde drieledige schaal aan het licht gekomen met op de onderkant verticale banen kamstreekversiering regelmatig worden afgewisseld door onversierde zones. Twee scherven zijn gedecoreerd met indrukken, die in één geval een verticale rij vormen en in het andere geval horizontale rijen waartussen zich een verticale rij bevindt. Tot slot is er een scherf die vanwege de schuine, aaneengesloten indrukken op de buitenkant als een golfrand getypeerd kan worden.

Archeologisch complete, laat staan volledige, potten zijn bij het archeologische onderzoek te Rijsbergen niet aan het licht gekomen. Wel verraden zeventien scherven meer over de algehele vorm van het vaatwerk. Vijftien daarvan zijn (vermoedelijk) afkomstig van drieledige potten. Onder deze scherven zijn de fragmenten van in elk geval vier tot vijf representanten van het vormtype 13 aanwezig.⁶⁰ Twee daarvan zijn versierd met zojuist genoemde kamstreekversiering en verticale en diagonale groeflijnen. De laatstgenoemde schaal heeft een rand(buiten)diameter van vermoedelijk meer dan 40 cm. Ter vergelijking, bij een van de onversierde exemplaren is deze middellijn 23-24 cm. Daarnaast is onder de keramische vondsten een deel van drieledige vorm met een abrupte overgang van schouder naar hals aanwezig. Het is deze pot die op het benedendeel een horizontale groeflijn heeft. Twee andere drieledige vormen zijn onversierd; zij vallen op door hun korte hals. Als korthalzig kan ook de pot met de genoemde golfrand worden bestempeld.

Behalve drieledige vormen is in elk geval één tweeledige pot gevonden. Het is een relatief scherp geknikt exemplaar met een concaaf bovendee. De pot heeft een randscherm van ca. 17-18 cm. Een randscherf is afkomstig van een andere tweeledige vorm, hoewel die ook eenledig kan zijn. Van drie scherven, tot slot, is duidelijk dat zij van twee- of drieledige potvormen afkomstig zijn.

⁶⁰ Typologie naar Van den Broeke 1987, 29 en afbeelding 4 en 5c.

Zowel de morfologische samenstelling als de versiering dateert het aardewerkcomplex in de Late IJzertijd. Indicatief is onder andere de golfrand. Deze datering strookt goed met de ouderdom die de vindplaats op grond van de huisplattegronden kan worden toegekend (paragraaf 3.2.1 in dit rapport).

De kenmerken van de assemblage uit Rijsbergen laten een nadere chronologische toewijzing toe. Binnen de chronologische indeling van de Zuid-Nederlandse IJzertijd door Van den Broeke behoort dit materiaal tot fase J.⁶¹ Daarbij kan worden opgemerkt dat de Late IJzertijd van oud naar jong onderverdeeld is in de fasen I tot en met L. Lanting & Van der Plicht laten fase J duren van 190-125 v.Chr.⁶²

Het aardewerkensemble onderstreept overigens eens te meer de juistheid Van den Broeke's stelling dat in de loop van de IJzertijd in Zuid-Nederland sprake was van een toenemende regionalisatie binnen het aardewerk.⁶³ Zo is besmeten aardewerk zo goed als afwezig in Rijsbergen, terwijl deze vorm van wandafwerking een aanzienlijk aandeel heeft binnen vondstcomplexen uit de Late IJzertijd te Oss-Ussen.⁶⁴ De verklaring voor dit markante verschil is dat Rijsbergen waarschijnlijk binnen de invloedssfeer van het westelijke kustgebied lag, waar tijdens de Late IJzertijd besmeten aardewerk een bescheiden plaats innam.⁶⁵ Concrete aanwijzingen voor contacten tussen beide zijn de met organisch materiaal (én soms chamotte) verschaalde fragmenten van zogenoemd kustaardewerk, waaronder de golfrand, die te Rijsbergen zijn ontdekt. Zij getuigen van de import van zout uit het kustgebied.

3.3.3 Type site

Gezien de associatie met huisplattegronden lijkt het weinig twijfel dat de aardewerkfragmenten nederzettingvondsten zijn. Deze interpretatie wordt kracht bijgezet door de (mogelijke) aanwezigheid van verkoold residu (vermoedelijk van drank en/of voedsel) op ca. 27-30% (N= 22 à 24) van de scherven.

Een nadere beschouwing van de context leert dat nauwelijks aardewerk te voorschijn is gekomen uit kuilen. Slechts twee voorbeelden kunnen worden genoemd. Spoor 8 in put 1 heeft elf scherven (vondstnr. 109) en 1 brokje gruis opgeleverd. Zij zijn van minimaal drie stuks vaatwerk afkomstig, te weten: een tweeledige hoge pot met een concave hals, een schaal van het vormtype 13 en een twee- of drieledige pot. Het tweede voorbeeld betreft spoor 10, dat eveneens in put 1 was gelegen. De 'oogst' uit deze kuil bedraagt elf scherven en drie brokjes gruis. Zij zijn afkomstig van in elk geval twee à drie schalen van het vormtype 13 alsmede van een pot van kustaardewerk met een golfrand.

Omdat verder slechts drie kuilen aan het licht zijn gekomen, is het legitiem te veronderstellen dat afval slechts bij hoge uitzondering binnen de nederzetting werd begraven. Of althans binnen het opgegraven gedeelte daarvan; vanwege de aanwezigheid van allerlei plattegronden van gebouwen, waaronder huizen, lijkt dit de bewoningskern te vormen. Kennelijk werden vergelijkbare ingravingen evenmin niet of nauwelijks benut voor het dumpen van keramisch afval. In een waterput en twee brandkuilen werden geen vondsten gedaan. Tabel

---

⁶¹ Van den Broeke 1987. Mond.med. drs. P.W. van den Broeke.

⁶² Lanting & Van der Plicht 2005/2006, 273.

⁶³ Van den Broeke 1987, 35-36.

⁶⁴ Van den Broeke 1987, 5a.

⁶⁵ Van Heeringen 1991.

5 geeft weer hoeveel keramiek in paalkuilen (inclusief een paalgat) is ontdekt. Van de vondsten uit de sporen van een gebouwplattegrond mag, gezien hun aantal, gewicht en fragmentatiegraad, worden vermoed dat zij als rondzwerfend afval toevallig in die context zijn beland. Een ervan komt uit spoor 418 en is een vaatwerkfragment van kustaardewerk waarin, zoals gezegd, zout is aangevoerd uit waarschijnlijk het West-Nederlandse kustgebied.⁶⁶ De scherf is geassocieerd met boerderijplattegrond 3 en suggereert dat binnenshuis zout bij het koken en/of conserveren van voedsel is gebruikt. Een tweetal paalkuilen (sporen 331 en 376) van boerderijplattegrond 2 heeft eveneens kustaardewerk opgeleverd: in totaal drie fragmenten.⁶⁷ Het stuk huttenleem dat te voorschijn is gekomen uit een paalkuil van spiekerplattegrond B, zou verder weleens afkomstig zijn van de lemen wand van dit gebouw.

Ook in het geval van de vondsten uit de 'losse' paalkuilen, dat wil zeggen de exemplaren die niet aan een plattegrond kunnen worden toegewezen, zal het merendeel van het aardewerk niet opzettelijk gedeponeerd of gedumpt zijn. Indachtig het gegeven dat er nauwelijks afvalkuilen zijn gevonden, rijst het vermoeden dat afval voornamelijk op het maaiveld werd gegooid. Daardoor zal een deel van het afgedankte aardewerk uiteindelijk in paalkuilen bij toeval zijn 'gevangen'. Een mogelijke uitzondering op deze regel is vondstnummer 90 (spoor 90 in put 7). Het betreft een fors fragment van een schaal van het vormtype 13 met kamstreekversiering op het benedendeel. Omdat dit spoor geen deel uitmaakt van een structuur is in elk een verklaring als bouwoffer verre van plausibel. Hoe de vondst dan wel moet worden opgevat, is ongewis.

put nr.	aard en nr. spoor	onderdeel structuur?	scherven		gruis		overig	
			aantal	gewicht (g)	aantal	gewicht (g)	aantal	gewicht (g)
1	1; paalkuil	boerderij 2	1	6,8	1	6,4	-	-
1	2; paalkuil	boerderij 2	1	3,4	2	3,3	-	-
1	6; paalkuil	boerderij 2	-	-	1	1,3	-	-
1	7; paalkuil	boerderij 2	2	19,3	-	-	-	-
1	11; paalkuil	boerderij 2	1	42,8	1	1,9	-	-
1	211; paalkuil	nee	-	-	1	0,9	-	-
2	18; paalkuil	bijgebouw 8	-	-	1	1,5	-	-
2	33; paalkuil	boerderij 1	2	42,1	3	1,8	-	-
2	37; paalkuil	boerderij 1	4	244,2	1	1,7	-	-
2	38; paalkuil	boerderij 1	8	184,6	2	21,8	-	-
2	39; paalkuil	boerderij 1	2	93,7	2	10,1	-	-
2/7	40; paalkuil	boerderij 1	2	19,1	-	-	-	-

⁶⁶ Het betreft een paalgat van een paal die deel heeft uitgemaakt van een de wandconstructie van deze boerderij.

⁶⁷ Het betreft een paalgat van een paal die deel heeft uitgemaakt van de wandconstructie (S331) en een paal die deel heeft uitgemaakt van de zuidelijke ingangspartij (S376).

7	90; paalkuil	boerderij 1	2	346,1	1	2,9	-	-
9	182; paalkuil	palenrij	1	10,5	-	-	-	-
9	190; paalgat	bijgebouw 4	1	2,6	-	-	-	-
10	152; paalkuil	bijgebouw 1	-	-	1	3,8	-	-
10	153; paalkuil	bijgebouw 1	1	5,7	1	3	-	-
14	217; paalkuil	nee	1	9,7	-	-	-	-
14	225; paalkuil	bijgebouw 6	2	11,8	-	-	-	-
14	229; paalkuil	bijgebouw 6	-	-	1	1,8	-	-
14	250; paalkuil	bijgebouw 13	1	44,1	-	-	-	-
18	327; paalkuil	boerderij 2	1	23,8	1	3	-	-
18	329; paalkuil	boerderij 2	4	27	1	0,6	-	-
18	330; paalkuil	boerderij 2	1	24,3	-	-	-	-
18	331; paalkuil	boerderij 2	1	12,4	-	-	-	-
18	337; paalkuil	boerderij 2	4	100,6	2	4,1	-	-
18	341; paalkuil	boerderij 2	1	6,2	-	-	-	-
18	342; paalkuil	boerderij 2	-	-	1	4,3	-	-
18	376; paalkuil	boerderij 2	2	6	6	7,9	-	-
19	383; paalkuil	bijgebouw 9	-	-	-	-	1	72,6
18	397; paalkuil	palenrij	1	27,1	-	-	-	-
19	411; paalkuil	boerderij 3	2	11,1	-	-	-	-
19	418; paalkuil	boerderij 3	3	88,5	7	92,5	-	-
19	421; paalkuil	boerderij 3	1	13,8	-	-	-	-

Tabel 3.5 Aardewerk uit paalkuilen (inclusief een paalgat).

Ten slotte, er is één scherf uit een middeleeuwse greppel afkomstig.⁶⁸ Te oordelen naar het geïsoleerde karakter van de vondst alsmede de geringe grootte (7,8 g) is het voorstelbaar dat dit aardewerkfragment daar bij toeval, bijvoorbeeld als opspit, terecht is gekomen.

In verscheidene nederzettingen uit de Zuid-Nederlandse IJzertijd zijn verscheidene grondsporen opgegraven die rijkelijk gevuld zijn met verbrand aardewerk. Mede omdat deze grondsporen behoren tot structuren vermoedt Van den Broeke dat deze keramische vondsten getuigen van rituelen die werden gehouden tijdens

⁶⁸ Vondstnr. 70 uit spoor49 in put 2.

het verlaten en opgeven van nederzettingen.⁶⁹ Hij spreekt treffend van een 'vurig afscheid'. Bij deze rituelen zou aardewerk zijn verbrand, dat uiteindelijk werd gedeponneerd in onder meer door ontmanteling van gebouwen vrijgekomen paalgaten. Het aardewerk dat te Rijsbergen te voorschijn is gekomen, geeft geen aanleiding te denken aan dergelijke praktijken. Slechts elf tot negentien scherven zijn secundair verbrand. Zij zijn afkomstig uit niet minder dan negen à tien verschillende kuilen en paalkuilen. Er is derhalve geen grond te spreken van een substantiële hoeveelheid verbrand aardewerk uit antropogene grondsporen. Het maximale aantal scherven in de bewuste grondsporen ligt toch al laag. Dit loopt voor de bewuste kuilen en paalkuilen uiteen van 1 tot en met 11. Van de scherven uit deze grondsporen is hooguit 25% verbrand.⁷⁰ Dit staat in schril contrast tot de assemblages die Van den Broeke aanhaalt, waarbij de overgrote meerderheid van het aardewerk sporen van verbranding vertoont.

Het ontbreken van aanwijzingen voor een vurig afscheid te Rijsbergen komt niet als een verrassing. Van den Broeke attendeert erop dat het verbranden en deponeren van aardewerk bij het opgeven en verlaten van nederzettingen niet altijd gebeurde.⁷¹ Daarnaast lijkt het erop dat dergelijke rituelen binnen de IJzertijd vooral populair waren in de 7^e-6^e eeuw en de 3^e eeuw v.Chr. Zoals wij zagen, dateert het aardewerk uit Rijsbergen uit de 2^e eeuw v. Chr.

---

⁶⁹ Van den Broeke 2002.

⁷⁰ Daarbij is vondstnr. 68 uit spoor 38, een paalkuil, in put 2 buiten beschouwing gelaten. Van de zeven scherven uit dit spoor zijn zes mogelijk verbrand.

⁷¹ Van den Broeke 2002, 56.

4 Synthese

4.1 Het onderzoek

Het onderzoeksgebied is gelegen aan Kerkakkerstraat te Rijsbergen-Zuid, gemeente Zundert in het westelijke deel van de provincie Noord-Brabant. In het plangebied was archeologisch onderzoek nodig omdat het terrein door Somnium Real Estate bv zou worden ontwikkeld. Uit het bureauonderzoek bleek dat het terrein deel uitmaakte van een gebied met een hoge indicatieve archeologische waarde. De hoge verwachting werd bevestigd door een booronderzoek. Vervolgens is een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd waarbij een vindplaats uit de IJzertijd aan het licht kwam. Na overleg met de opdrachtgever en het bevoegd gezag heeft het proefsleuvenonderzoek een doorstart gemaakt naar een vlakdekkende opgraving. Hierbij zijn in totaal 2156 sporen aangetroffen afkomstig van onder andere: drie boerderijen, dertien bijgebouwen, een waterput en een (deel van een) afrastering herkend. Van latere datum (Middeleeuwen/Nieuwe tijd) dateren twee bermsloten, een mogelijke perceelscheidingsgreppel en enkele esgreppels.

4.2 Het landschap in relatie tot de bewoning

Het landschap rondom Rijsbergen is gevormd aan het einde van het Pleistoceen en in het Holoceen (vanaf ongeveer 13.000 jaar geleden) en bestaat uit dekzandruggen en beekdalen. De onderzoekslocatie ligt relatief hooggelegen op een dekzandrug.

In de diepere ondergrond van het plangebied bevinden zich afzettingen die gerekend worden tot de Formatie van Stramproy. Deze bestaat in westelijk deel van Noord-Brabant vooral uit klei, leem en soms humeuze lagen. Dit sediment is afkomstig van kleinere rivieren die vanuit de Belgische Kempen oost- en noordwaarts afwaterden en zijn afgezet tijdens het Vroeg Pleistoceen (2.600.000 – 850.000 jaar geleden).

Deze rivierafzettingen zijn later afgedekt met zand van de Formatie van Boxtel. In het Weichselien breidde het landijs zich namelijk sterk uit, maar bereikte Nederland niet. Het klimaat werd steeds kouder en droger bij een dalende zeespiegel. Tijdens het Pleniglaciaal (circa 75.000 – 15.700 jaar geleden) was de bodem permanent bevroren. Hierdoor stroomde het sneeuwsmelt- en regenwater over het oppervlak af, waarbij fluvioperiglaciale afzettingen werden gevormd en (bestaande) dalen werden uitgesleten.

Het plangebied ligt net ten westen van zo'n dal. De fluvioperiglaciale afzettingen bestaan uit fijn en grof zand, soms met grind, leemlagen en plantenresten en worden tot de Formatie van Boxtel gerekend. Ook deze fluvioperiglaciale afzettingen bevinden zich in de diepere ondergrond van het plangebied.

In de koudste en droogste perioden van het Weichselien, met name in het Laat-Pleniglaciaal (circa 26.000 – 15.700 jaar geleden) en Laat-Glaciaal (circa 15.700 – 11.755 jaar geleden), was de vegetatie vrijwel verdwenen, waardoor op grote schaal verstuiving kon optreden. Hierbij is dekzand over de fluvioperiglaciale afzettingen afgezet. Dit (vaak lemige) zand is wordt tot het Laagpakket van Wierden van de Formatie van Boxtel gerekend. Het reliëf van de dekzanden wordt gekenmerkt door vlaktes, depressies en dekzandkopjes, afgewisseld met langgerekte ruggen. Dit microreliëf is ook binnen de grenzen van het onderzoeksgebied aangetroffen. Ten zuiden van het plangebied staat een laagte zonder randwal aangegeven. Deze laagte is waarschijnlijk ontstaan doordat het dekzand hier is uitgeblazen door de wind.

Het laat prehistorische bewoningspatroon zoals dat in Rijsbergen-Kerkakkerstraat is vastgesteld is, past in het

zogenaamde *model van contractie en secundaire podsolering*.⁷² Op basis van (micro-)regionale verspreidingspatronen van nederzettingen en grafvelden heeft men voor Zuid-Nederland geconcludeerd dat er tijdens het laatste *millennium* voor Chr. duidelijk sprake is van een demografische dynamiek die in verband gebracht kan worden met modellen over bodemkundige ontwikkelingen en vegetatiegeschiedenis. In de loop van de IJzertijd is er in zuidoost Brabant sprake van een contractie van bewoning op de meer leemhoudende bodems. Dit zien we ook terug te Rijsbergen, waar lemige zanden zijn afgezet in de laatste ijstijd.

Tijdens het uitgevoerde archeologisch onderzoek bleek de dekzandrug, waarbinnen het plangebied zich bevindt, een uitgesproken microreliëf te hebben. Zo zijn er tijdens het onderzoek zijn enkele depressies waargenomen, die door eeuwenlange akkerbewerking als dusdanig niet meer waarneembaar zijn in het huidige landschap.

De ligging van de oude bewoning ten opzichte van het reliëf past min of meer in het beeld dat de laatste jaren is gevormd in het Zuid Nederlandse dekzandgebied. Zo bevinden de ijzertijdsporen zich op de flanken van de dekzandrug.

Over de ouderdom van het esdek is al langere tijd een discussie gaande. De ontwikkeling daarvan wordt gerelateerd aan de bevolkingsgroei. De druk op de bouwlanden werd steeds groter waardoor de grond uitgeput raakte. Door een mengsel van mest en plaggen op het bouwland te brengen kon dit vruchtbaar worden gehouden. Traditioneel worden esdekken in verband gebracht met de introductie van de posttal. Volgens een stelling van Vera zal ophoging van de essen pas in een hoger tempo plaatsvinden in de 18^e en 19^e eeuw. Vanaf dat moment zouden ook de potstal en de plaggenbemesting gangbaar worden. Het grootste deel van de plaggenbemesting dateert waarschijnlijk uit de periode vanaf de 16e tot in de 19e eeuw.⁷³ Per regio zijn er verschillen waar te nemen, deels afhankelijk van de periode van ontginning van het land en deels afhankelijk van de dichtheid van de bevolking.

4.3 De bewoning in de Late IJzertijd

Het deel van de IJzertijd-nederzetting die aan de Kerkakkerstraat te Rijsbergen-Zuid is onderzocht, is een goede illustratie van dergelijke nederzettingen uit de Midden- en Late IJzertijd in Zuid-Nederland. Het weinige diagnostisch en daardoor goed dateerbare aardewerk suggereert een zeer korte bewoningsduur van hooguit 65 jaar.

De plattegronden van de opgegraven boerderijen sluiten goed aan bij de in die periode gangbare constructiewijze in het westelijke deel van Noord-Brabant en aangrenzend Vlaanderen. Kenmerkend is de combinatie van een twee- en vierbeukige bouwwijze. De aangetroffen structuren zijn overwegend oost-west georiënteerd op variaties daarop, terwijl sommige bijgebouwen haaks op deze hoofdrichting zijn georiënteerd. De ijzertijdboeren te Rijsbergen hadden waarschijnlijk een gemengd bedrijf. In de boerderijen is één helft gereserveerd voor de stalling van vee.

Het is opvallend dat er relatief weinig vondsten op het terrein zijn gedaan. Dit is echter niet uitzonderlijk voor deze regio. De lage vondstdichtheid past in het beeld van bewoning in de Midden- en Late IJzertijd in Zuid-Nederland. Rijk gevulde afvalkuilen of kuilen die wijzen op enige vorm van rituele depositie zijn te Rijsbergen-Kerkakkers niet aanwezig. Waarschijnlijk werd het afval buiten de nederzetting werd gedumpt of met huishoudelijk afval op het land gebracht waar het door verwerking zal zijn verdwenen. Bovendien zal

---

⁷² Gerritsen, F., Jongste P.B.F. & L. Theunisse, 2005: Nederlandse Onderzoeksagenda voor de Archeologie (NOaA), hoofdstuk 17 De late prehistorie in Noord-, Oost- en Zuid-Nederland en het rivierengebied; Roymans & Gerritsen 2002.

⁷³ Spek 1992.

voorwerpen hebben gebruikt van organische materialen, zoals hout en leer, die de tand des tijds niet hebben doorstaan. In de IJzertijd werd het vaatwerk van aardewerk waarschijnlijk lokaal vervaardigd.

4.3 Agrarisch landgebruik in de Middeleeuwen/Nieuwe tijd

De onderzoekslocatie is na de Late IJzertijd lange tijd onbewoond gebleven en vermoedelijk pas weer in de Middeleeuwen of aan het begin van de Nieuwe tijd grootscheeps ontgonnen en in gebruik genomen als akkerland. Het onderzoeksgebied werd doorsneden door een landweg met bermsloten, die evenwijdig liep aan de huidige perceelgrenzen. Vervolgens is het land door pluggenbemesting geleidelijk verder opgehoogd. Waarschijnlijk zijn perioden van akkerbouw afgewisseld door perioden van braakligging, aangezien in sommige profielen aanwijzingen zijn dat kortstondige overstuiving heeft plaatsgevonden.

5 Conclusies en beantwoording van de onderzoeksvragen

5.1 Beantwoording van de onderzoeksvragen

De belangrijkste vraagstelling luidt:

Zijn in het plangebied behoudenswaardige archeologische resten aanwezig?

Ja, op de onderzoekslocatie is een verhoudingsgewijs goed geconserveerde nederzetting aanwezig waarvan de resten gedateerd kunnen worden in de 2^e eeuw v. Chr (Late IJzertijd). Er zijn in totaal 532 archeologische grondsporen aangetroffen waarvan het overgrote deel in de 2^e eeuw v. Chr. (Late IJzertijd) moet worden gedateerd. In deze archeologische sporen zijn 3 boerderijen, 13 bijgebouwen, een waterput en een (deel van een) afrastering herkend. Van latere datum (Middeleeuwen/Nieuwe tijd) dateren twee bermsloten, een mogelijke perceelscheidingsgreppel en enkele esgreppels.

De overige onderzoeksvragen zijn:

1. *Hoe is het gesteld met de gaafheid, zowel in horizontale als in verticale zin, en met de conserveringsgraad van het bodemarchief ter plaatse?*

Aangezien de archeologische resten over het algemeen afgedekt waren door een dik esdek zijn deze voor een nederzetting op de pleistocene zandgronden goed bewaard gebleven.

2. *Wat is de dikte van het esdek en wanneer is het aangelegd? Is de opbouw ervan in kaart te brengen?*

De dikte van het esdek varieert sterk per locatie. In het oostelijk deel van het plangebied heeft het esdek over het algemeen een dikte van meer dan 1,0 m. Elders is het esdek dikwijls niet meer intact door ontgroning of diepplougen waardoor de oorspronkelijke dikte niet meer valt te reconstrueren. De datering van esdekken staat ter discussie en deze opgravingen kan geen overtuigend bewijs leveren voor de mogelijke datering. De aangetroffen bermsloten hangen in het profiel duidelijk onder het esdek wat pleit voor een oude, mogelijk zelfs middeleeuwse datering.

3. *Wat is er te zeggen over de stratigrafie?*

In het plangebied is de stratigrafie over het algemeen betrekkelijk eenvoudig. Onder de moderne bouwvoor bevindt zich een gelaagd esdek. Op de overgang van de onderzijde van het esdek naar de onderliggende C-horizont bevindt zich een overgangzone waarin soms kluiten en spitsporen te herkennen zijn. Deze zone dateert waarschijnlijk uit de periode dat het gebied grootscheeps is ontgonnen en voor agrarische doeleinden in gebruik is genomen en gaat daarmee waarschijnlijk terug op de periode van de Volle en/of Late Middeleeuwen. Er zijn echter geen aanwijzingen aangetroffen die deze veronderstelling kunnen onderbouwen.

4. *Is er binnen het plangebied sprake van een vindplaats (en)?*

In het plangebied bevindt zich een nederzetting uit de 2^e eeuw v. Chr. bestaande uit meerdere boerderijen. Het is aannemelijk dat deze boerderijen min of meer gelijktijdig zullen hebben gefunctioneerd.

5. *Zijn sporen van een akker aanwezig?*

Er is een esdek aangetroffen dat dateert uit de Middeleeuwen/Nieuwe tijd. Uit de periode van de nederzetting zijn geen resten aangetroffen die wijzen op een agrarisch gebruik van het landschap.

6. *Wat is de datering van de archeologische vondsten en tot welke vondsttypen of vondstcategorieën behoren zij?*

De vondsten lijken eenduidig volgens de chronologische indeling van de Zuid-Nederlandse IJzertijd door Van den Broeke te dateren in diens fase J. Lanting & Van der Plicht laten fase J duren van 190-125 v.Chr

7. *Wat is de horizontale en verticale begrenzing van de vindplaats(en)?*

De nog aanwezige resten van de vindplaats bevinden zich in de top van de C-horizont. Resten van de vindplaats zullen door latere agrarische activiteiten zijn opgenomen in het bovenliggende esdek. In ruimtelijke zin is de vindplaats ogenschijnlijk vooral begrensd door de artificiële grenzen van het plangebied.

8. *Wat is de datering van de sporen?*

Zie antwoord op vraag 6.

9. *Wat is de conserveringsgraad van sporen en verschillende materiaalcategorieën, inclusief eventueel aanwezig archeo-botanisch en zoölogisch materiaal?*

Zie de antwoorden op de vragen 1 en 2.

10. *Wanneer en waarom is de archeologische site als woonplaats in onbruik geraakt?*

Het archeologische onderzoek heeft geen aanknopingspunten opgeleverd die een antwoord mogelijk maken op deze vraag.

11. *Hoe verhouden de resultaten van het onderzoek zich tot die van het vooronderzoek?*

Op basis van het bureauonderzoek en inventariserend booronderzoek gold er voor het plangebied een **hoge** verwachting voor nederzittingsresten en cultuurlagen uit de periode Neolithicum tot en met de Vroege Middeleeuwen. Het profsleuvenonderzoek leverde sterke aanwijzingen op voor de aanwezigheid van een nederzetting uit de IJzertijd. De uiteindelijke onderzoeksresultaten bevestigen dit.

12. *Wat is de relatie tussen de vindplaats en het landschap?*

De vindplaats bevindt zich op de flank van een dekzandrug. Dit is een veel gekozen nederzittingslocatie in de Late IJzertijd.

13. *In hoeverre is sprake van continuïteit en discontinuïteit van bewoning tussen verschillende perioden op de locatie en de directe omgeving?*

Er is waarschijnlijk sprake van 'kortstondige' bewoning gedurende een zeer korte periode van mogelijk minder dan een eeuw. De directe omgeving heeft tot dusver nog geen directe aanwijzingen opgeleverd voor eerdere of latere bewoning.

14. *Indien het onderzoek geen archeologische resten of beperkte archeologische fenomenen (bijvoorbeeld alleen losse vondsten) oplevert, welke verklaring is hiervoor dan te geven?*

Niet van toepassing.

15. *Wat voegt het uitgevoerde onderzoek toe aan de kennis met betrekking tot de ontginnings- en ontstaansgeschiedenis van Rijsbergen en algemener de gemeente Zundert?*

Literatuur en kaarten

Literatuur

- Arnoldussen, S., 2008: *A Living Landscape. Bronze Age settlement sites in the Dutch river area (c. 2000-800 BC)*, Leiden.
- Bakker, H. de & J. Schelling, 1989: *Systeem van bodemclassificatie voor Nederland, de hogere niveaus*. Staring Centrum, Wageningen.
- Berendsen, H.J.A., 2004: *De vorming van het land*, Assen.
- Berendsen, H.J.A., 2005: *Landschappelijk Nederland*, Assen.
- Broeke, P. W. van der 2002: Een vurig afscheid? Aanwijzingen voor verlatingsrituelen in ijzertijdnederzettingen, in: H. Fokkens & R. Jansen (red.), *2000 jaar bewoningsdynamiek. Brons- en ijzerijdbewoning in het Maas-Demer-Scheldegebied*, Leiden, 45-61.
- Delahaye, A., 1970: *De drie heerlijkheden van Zundert*. Zundert.
- Delaruelle S., Maes M. & Verbeek C. 2003: De trein stond even stil: Archeologisch onderzoek op het HSL-traject in de provincie Antwerpen, in: Cuyt G. & Sas K. (red.), *Vlekken in het Zand. Archeologie in en rond Antwerpen*, Antwerpen, 73-84.
- Delaruelle S. & Verbeek C. 2004: De metaaltijden op het HSL-traject, in: Verbeek C., S. Delaruelle & J. Bungeneers (red.), 2004: *Verloren voorwerpen. Archeologisch onderzoek op het HSL-traject in de provincie Antwerpen*. Antwerpen, 115-174.
- Es, W.A. van, 1972: *De Romeinen in Nederland*. Haarlem.
- Gautier, S. & R. Annaert, 2006: Een woonerf uit de midden-ijzertijd onder de verkaveling *Capelakker* te Brecht-Overbroek (prov. Antwerpen), *Relicta* 2, 9-48.
- Gerrets, D.A., 2010: *Op de grens van land en water. Dynamiek van landschap en samenleving in Frisia gedurende Romeinse tijd en de Volksverhuizingstijd*, Groningen (Groningen Archaeological Studies 13).
- Gommers, J.W.A., 1909: *Beschrijving van Rijsbergen*. Halsteren.
- Kortlang 1999: The Iron Age urnfield and settlement of Someren-'Waterdael'. In: F. Theuws & N. Roymans (red), 133-197.
- Heeringen, R.M. van, 1992: *The Iron Age in the Western Netherlands*, Amersfoort.

- Lanting, J.N. & J. van der Plicht, 2005/2006: De ¹⁴C-chronologie van de Nederlandse prehistorie V: midden- en late ijzertijd, *Palaeohistoria* 47/48, 241-427.
- Louwe Kooijmans, L.P., 1980 : De midden-neolithische vondstgroep van Het Vormer bij Wijchen en het cultuurpatroon rond de zuidelijke Noordzee circa 3000 v.Chr., *Oudheidkundige Mededelingen uit het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden* LXI, 113-208.
- Meijlink, B.H.F.M., 2006: IJzertijd. In: P. Kranendonk, P. van der Kroft, J.J. Lanzing & B.H.F.M. Meijlink (red.), *Witte vlekken ingekleurd. Archeologie in het tracé van de HSL-Zuid. Deel 1-Tekst*, Amersfoort, 201-252.
- Mulder, E.F.J. de, M.C. Geluk, I.L. Ritsema, W.E. Westerhoff en T.E. Wong, 2003: *De ondergrond van Nederland*. Wolters-Noordhoff, Groningen/Houten
- Nillesen, R., D. Hagens & J.H.F. Leuving, 2011: *Bureauonderzoek en Inventariserend Veldonderzoek, verkennend booronderzoek, Rijsbergen Zuid te Rijsbergen*, Doetinchem (Synthegra Rapport S110243).
- Nederlands Normalisatie-instituut, 1989: *NEN 5104 Geotechniek - Classificatie van onverharde grondmonsters*. Nederlands Normalisatie-instituut, Delft.
- Gerritsen, F., P.B.F. Jongste & L. Theunisse, 2005: *Nederlandse Onderzoeksagenda voor de Archeologie (NOaA), hoofdstuk 17 De late prehistorie in Noord-, Oost- en Zuid-Nederland en het rivierengebied*, Amersfoort
- Roymans, N., & F. Gerritsen 2002: Landscape, ecology and mentalités: a long-term perspective on developments in the Meuse-Demer-Scheldt Region, *Proceedings of the Prehistoric Society* 68, 257-287.
- Rye, O.S., 1988 (2e druk): *Pottery technology. Principles and reconstruction*, Washington (Manuals on archaeology, 4).
- Sanden & P.W. van den Broeke (red.), *Getekend zand. Tien jaar archeologisch onderzoek in Oss-Ussen, Waalre* (Bijdragen tot de studie van het Brabantse Heem, 31), 23-43.
- Schinkel K., 1998: Unsettled settlement. Occupation remains from the Bronze Age and the Iron Age at Oss-Ussen. The 1976-1986 excavations. in: H. Fokkens (ed.), *The Ussen Project. The first decade of excavation at Oss*, Leiden (Analecta Prehistoriae Leidensia 30), 5-305.
- Spek T., 1992: The age of plaggensols; an evolution of dating methods for plaggensols in the Netherlands and Northern Germany, in: Verhoeve A. & J.A.J. Vervloet, *The transformation of the European rural landscape: methodological issues and agrarical change 1770-1914; papers from the 1990 meeting of the Standing European Conference for the Study of the Rural Landscape. National Fund for Scientific Research*, Brussels, 72-91.
- Stichting Infrastructuur Kwaliteitsborging Bodembeheer, 2010: *Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie, versie 3.2*. SIKB, Gouda.

Ufkes, A., 2002: Aardewerk, in: J. Schoneveld & P. Kranendonk (red.), *Lage Blok. Archeologie in de Betuweroute. Drie erven uit de Midden-Bronstijd bij Lienden*, Amersfoort (Rapportage Archeologische Monumentenzorg 89), 81-114.

Vanneste, H.C.G.M., 2010: *Bewoning langs de Sterkselse Aa: erven uit de IJzertijd en de Middeleeuwen. Een archeologische opgraving*. Amersfoort (ADC Rapport 1939).

Verbeek C., Delaruelle S. & Maes M. 2002: IJzertijdbewoning langs het HSL-traject in de provincie Antwerpen, *Lunula. Archaeologia protohistorica* X, 57-58.

Verbeek C., S. Delaruelle & J. Bungeneers (red.), 2004: *Verloren voorwerpen. Archeologisch onderzoek op het HSL-traject in de provincie Antwerpen*. Antwerpen.

Zimmermann, W.H., 1998: Pfosten, Ständer und Schwelle und der Übergang vom Pfosten- zum Ständerbau – Eine Studie zu Innovation und Beharrung im Hausbau. Zu Konstruktion und Haltbarkeit prähistorischer bis neuzeitlicher Holzbauten von den Nord- und Ostseeländer bis zu den Alpen, *Probleme der Küstenforschung im Südlichen Nordseegbiet* 25, 9–243.

Kaarten

Stichting voor Bodemkartering, 1983: *Bodemkaart van Nederland schaal 1:50.000, blad 50 West (Tilburg)*, Wageningen.

Stichting voor Bodemkartering en Rijks Geologische Dienst, 1981: *Geomorfologische kaart van Nederland schaal 1:50.000, blad 50 (Tilburg)*, Wageningen/Haarlem.

TNO Bouw en Ondergrond, 2008: *Geologische overzichtskaart van Nederland 1:600.000* (www.dinoloket.nl)

Topografische Dienst, 1998: *Topografische kaart van Nederland, schaal 1:25.000*. Emmen.

Uitgeverij Nieuwland, 2005: *Grote Historische Atlas van Noord-Brabant, circa 1905, schaal 1:25.000*. Tilburg.